

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění

Bakalářská práce
Magdalena Dědičová

Urbanistický celek Budějovického náměstí v Praze v projektu Věry Machoninové
Urbanistic complex of Věra Machoninová's project – Budějovická square in Prague

Poděkování

Poděkování za cenné rady, připomínky a vedení práce patří PhDr. Richardu Bieglovi, Ph.D.. Děkuji dále prof. Rostislavu Šváchovi za přínosné podněty a zprostředkování kontaktu s prof. Miroslavem Masákem. Za vstřícnost musím také poděkovat všem pracovníkům archivů, zejména Mgr. Martině Koukalové Ph.D. Ing. Robertovi Márovi a Ing. Petru Zajíčkovi a kurátorce Národní galerie Mgr. et Mrg. Heleně Huber-Doudové. Zajímavé informace se mnou sdílel Ing. Arch. Pavel Směták. Na tomto místě bych ráda poděkovala rovněž své rodině, která mi poskytovala podporu během psaní a dokončování práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Magdalena Dědičová

v Praze 9. 5. 2021

Abstrakt, klíčová slova

Klíčová slova:

Architektura, Urbanismus, 20. století, Česká architektura druhé poloviny 20. století, Brutalismus, Praha, Obchodní domy, Věra Machoninová, Dům bytové kultury, Budějovická, Pražské metro

Key words:

Architecture, Urbanism, 20th century, Czech architecture, Brutalism, Prague, Department stores, Věra Machoninová, DBK, Budějovická, Prague metro

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá projektem Věry Machoninové na novou podobu Budějovického náměstí z roku 1969, přičemž se zaměří především na urbanistickou koncepci projektu. V návaznosti na stanici metra Budějovická zde mělo vzniknout významné městské středisko zahrnující několik veřejných objektů a administrativních budov. Důležitým aspektem bakalářské práce je zhodnocení výsledné realizace z let 1972 – 1981, dnešní stav a to, jakým způsobem ovlivnily urbanismus objekty, které byly postaveny později v těsné blízkosti realizace.

Abstract:

This thesis focuses on project of Věra Machoninová – the urban complex of Budějovická square in Prague dated to 1969. Special interest is given to urbanism conception of the project. As a follow-up to state-of-the-art Metro station Budějovická there was planned important urban center including public objects same as administrative buildings. Important aspect of this thesis is assessment of final realization from years 1972-1981; current status and how the place and urbanism was affected by new constructions made nearby in later years.

Obsah

1. Úvod	6
2. Rozbor použitých pramenů a literatury.....	8
3. Urbanistické předpoklady vzniku městského centra na Budějovickém náměstí	12
3.1 Urbanistické proměny místa a jeho historie	12
3.2 Pražské metro a víceúrovňové přemýšlení	17
3.2.1 Centra pražských sídlišť	20
3.2.3 Zahraniční paralely	23
4. Budějovické náměstí v projektu Věry Machoninové	25
4.1 Architektura a urbanismus v díle manželů Machoninových	25
4.1.1 Tvorba 60. a počátku 70. let	26
4.2 Generel z roku 1969.....	34
4.2.1 Celkový urbanistický rozvrh a jeho možné inspirace	35
4.2.2 Navržené objekty	38
Stanice Metra	38
Dům bytové kultury	38
Hotel	40
Administrativní budova Škody	41
Administrativní budova Cestovní kanceláře mládeže a Mladé Fronty	41
Administrativní budova 3	42
4.2.3 Realizace.....	42
Umělecká díla v prostoru Budějovického náměstí a DBK	43
Dobové hodnocení.....	45
5. Situace Budějovického náměstí po roce 1989.....	48
5.1 Budovy České spořitelny první poloviny 90. let	48
5.2 Urbanistická studie z roku 1995 ateliéru manželů Kordovských (PAK).....	50
5.2.1 Realizace a současný stav.....	53
6. Závěr.....	56
7. Resumé	60
8. Literatura a prameny	64
8.1 Archivní zdroje.....	64
8.2 Publikace a statě v kolektivních pracích	64
8.3 Články.....	67
8.4 Internetové zdroje	70
8.5 Jiné zdroje	70

1. Úvod

Na počátku této práce byla otázka, kterou jsem si kladla vždy, když jsem se postupně chátrajícím prostorem budějovické pasáže pohybovala. Týkala se původní myšlenky tohoto specificky formulovaného prostranství, rozvíjeného od podzemní stanice metra přes terénově sníženou pasáž, dále různé plošiny a terasy až k Domu bytové kultury, jež právě tento rok oslavuje čtyřicáté výročí svého otevření.

Obchodní dům a posléze celý urbanistický rozvrh navrhla pro Budějovické náměstí Věra Machoninová¹ na konci šedesátých let, v období, kdy vrcholily velkorysé architektonické projekty, v době, která věnovala velkou pozornost novým cestám urbanismu a rozšiřování měst.² Šedesátá léta byla rovněž desetiletím, kdy se v Praze začaly uskutečňovat dva dlouho připravované projekty – metro a magistrála; ve větším měřítku se plánovala výstavba velkých sídlišť s vlastními čtvrt'ovými centry.

Ambicí textu je blíže představit generel architektky Machoninové datovaný do roku 1969, který do této chvíle nebyl podrobněji zpracován i přesto, že se již v několika publikacích objevil a nejednou byl označen jako výjimečný či jedinečný projekt. Na základě studia archivních dokumentů by tedy bakalářská práce měla přinést první podrobnější pohled na tento urbanistický komplex a osvětlit i některé otázky vztahující se k jeho realizaci a současné podobě. Text se také pokusí uvést tento projekt do kontextu víceúrovňového urbanismu, který byl v 60. letech v Československu živým tématem, ovšem zatím zcela unikl pozornosti zdejších odborníků. Případně by práce mohla tematicky přispět k aktuálnímu badatelskému zájmu o poválečnou architekturu a urbanismus s cílem upozornit na vysokou kvalitu těchto komplexů a budov, jež jsou potenciálně ohroženy. Toto se přímo týká i Domu bytové kultury a zejména pasáže. Tyto stavby památkově chráněny nejsou a jejich stav nelze považovat za dobrý.

Snaha postihnout téma co nejkompexněji se promítá do členění textu na tři části, které chronologicky sledují daný prostor Budějovického náměstí. Urbanistické aspekty i širší vazby v rámci městské struktury jsou důležitou součástí předkládané práce a jsou rozebírány v první kapitole.

¹ Ve všech archívních dokumentech je generel Českobudějovického náměstí i Dům bytové kultury s mobiliářem uváděn jako dílo architektky Věry Machoninové. Jméno Vladimíra Machonina se neobjevuje.

² V roce 1967 v Československu vychází kniha: Michel Ragon, *Kde budeme žít zítra*, Praha 1967 a Jiří Hrůza, *Města utopistů*, Praha 1967.

Ve druhém oddíle, jenž se přímo věnuje urbanistickému komplexu Věry Machoninové, je nejprve tento projekt uveden do kontextu tvorby manželů Machoninových a následně je podrobně rozebrán. Této části je v práci vymezen největší prostor. Zabývá se urbanistickým rozvrhem projektu, navrženými objekty, realizací a dobovým hodnocením. Mezi plánované budovy patřil také Dům bytové kultury, jemuž je věnována pozornost odpovídající jeho významu, nejen v díle Věry a Vladimíra Machoninových, ale rovněž jeho postavení v rámci generelu Budějovického náměstí.

Vzhledem k tomu, že urbanistický komplex v podobě dané architektkou Machoninovou nebyl zcela uskutečněn, je do práce zahrnuta třetí část zaměřená na situaci po roce 1989. Prostor byl postupně doplňován o další stavby a jeho celkové urbanistické působení se v čase proměňovalo. Poslední kapitola sleduje lokalitu až do současnosti a snaží se tedy také připomenout, že diskuze ohledně souboru staveb s pasáží v okolí stanice Budějovická je stále aktuálním tématem.

2. Rozbor použitých pramenů a literatury

Navzdory dnes již nezpochybnitelnému tvůrčímu přínosu architektů Machoninových, je literatura k tématu poměrně skromná. Nejobsáhlejší publikací je katalog *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*³ k výstavě, která se konala v galerii Jaroslava Fragnera v Praze na přelomu let 2010 a 2011. Katalog stručně představuje dílo manželů z období 60. a 70. let, jenž je obecně považované za vrchol jejich tvorby,⁴ a zasazuje ho do historického a politického kontextu. Do chronologického přehledu projektů a realizací Machoninových je zařazen též generel Budějovického náměstí, Dům bytové kultury, administrativní budova Škody a Dům Cestovní kanceláře mládeže a Mladé fronty. Přínosem je zejména bohatá obrazová příloha s publikovanými fotografiemi a plány.

Lukáš Beran, autor jedné kapitoly z výše zmíněné knihy,⁵ napsal též nejstarší rozsáhlejší text věnovaný Machoninovým – článek *Architekt Vladimír Machonin*,⁶ kde Machoninovi uvádí do politické a ideologické situace, zmiňuje Machoninovu teoretickou činnost a chronologicky sleduje dílo manželů. Beran v textu upozorňuje na soutěžní projekt Domu múzických umění v Brně z roku 1963, jenž zatím jiní badatelé nezhodnotili, a pro tuto práci je velmi důležitý, neboť se zde u manželů poprvé objevilo víceúrovňové řešení.

Zatím posledním obsáhlejším publikovaným příspěvkem k architektuře Machoninových je monografie obchodního domu Kotva,⁷ kterou vydal Národní památkový ústav v rámci probíhajícího projektu *Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součást národní a kulturní identity ČR*. Do knihy je zařazena též pasáž Radomíry Sedlákové,⁸ jež generelu na Budějovickém náměstí vymezuje značný prostor v porovnání s ostatními architektonickými projekty Machoninových, a přisuzuje mu tak významné místo v díle této manželské dvojice.

³ Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 2010.

⁴ I v této práci se v kapitole *Architektura a urbanismus v díle manželů Machoninových* budu zabývat zejména tímto obdobím.

⁵ Lukáš Beran, Věra Machoninová a Vladimír Machonin, tvorba v letech 1960 – 1971, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 10–17.

⁶ Text vznikl na základě diplomové práce. Lukáš Beran, Architekt Vladimír Machonin, *Umění LII*, 2004, s. 271–277.

⁷ Petr Ulrich (ed.), *Obchodní dům Prior/Kotva. Historie. Urbanismus. Architektura*, Praha 2018.

⁸ Radomíra Sedláková, Architekti Věra a Vladimír Machoninovi, in: Petr Ulrich (ed.), *Obchodní dům Prior/Kotva. Historie. Urbanismus. Architektura*, Praha 2018, s. 177–187.

Jednotlivé projekty Věry a Vladimíra Machoninových jsou zastoupeny v několika přehledových publikacích, které umožňují pochopit jejich tvorbu v širším kontextu. Jedná se například o výstavní katalog *Česká architektura 1945 – 1995*,⁹ kde sledované období 60. až 70. let zachycují ve svých příspěvcích Rostislav Švácha¹⁰ a Radomíra Sedláková.¹¹ Dále jsou to publikace *Kotvy Máje, české obchodní domy 1965 – 1975*,¹² výběrová přehledová publikace Radomíry Sedlákové *Nereálný socialismus*,¹³ nebo katalog pražských poválečných staveb *Beton, Břasy, Boletice*.¹⁴ Nezastupitelnou roli pro pochopení, nejen díla Machoninových, ale též dobové atmosféry, plnily architektonické časopisy *Československý architekt*, a zejména *Architektura ČSR*, kde jsou publikované jednotlivé projekty a architektonické soutěže.¹⁵

Ze zahraničních publikací, které referují o díle manželů Machoninových, lze jmenovat obsáhlý dvojdílný svazek berlínského sympozia *SOS Brutalism*, kam přispěl Vladimír Šlapeta s textem o berlínské ambasádě¹⁶ a Petr Klíma s esejí o Kotvě.¹⁷

Pro stěžejní část textu, zejména pro kapitolu věnovanou generelu architektky Machoninové, byly zásadní archivní zdroje, jejichž studium však výrazně zkomplikovala pandemická situace trávající po celou dobu zpracování práce. Komplexní urbanistický projekt se stanicí metra realizovaný pouze částečně přirozeně spadá do fondů několika archivů. Originálními plány generelu a nerealizovaných budov disponuje archiv Institutu plánování a rozvoje hlavního města Prahy. Tato instituce spravuje také plány, ze kterých jsem vycházela při zkoumání urbanistické historie Pankráce a Budějovického náměstí.¹⁸ Plány jednotlivých budov generelu má ve svých

⁹ Miroslav Baše – Petr Kratochvíl – Miroslav Masák et al., *Česká architektura 1945 – 1995* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 1995.

¹⁰ Rostislav Švácha, *Česká architektura 1956 – 1970*, in: Miroslav Baše – Petr Kratochvíl – Miroslav Masák et al., *Česká architektura 1945 – 1995* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 1995, s. 39–51.

¹¹ Radomíra Sedláková, *Sedmdesátá léta*, in: Miroslav Baše – Petr Kratochvíl – Miroslav Masák et al., *Česká architektura 1945 – 1995* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 1995, s. 53–59.

¹² Petr Klíma (ed.), *Kotvy máje. České obchodní domy 1965 – 1975*, Praha 2011.

¹³ Radomíra Sedláková, *Nereálný socialismus. Praha 1948 – 1989*, Praha 2018.

¹⁴ Petr Vorlík – Klára Brůhová, *Beton, Břasy, Boletice. Praha na vlně brutalismu*. Praha 2019.

¹⁵ Toto platí do počátku 70. let, kdy Machoninovi přestali mít možnost v těchto časopisech publikovat.

¹⁶ Vladimír Šlapeta, *The Czechoslovakian Embassy in East Berlin. A building and its political context in Cold War Times*, in: Wüstenrot Foundation (ed.), *Brutalism, Contribution to the international symposium in Berlin 2012*, Zurich 2017, s. 145–152.

¹⁷ Petr Klíma, *Věra Machoninová/Vladimír Machonin (Studio Alfa). Kotva Department Store. Prague. Czech republic*, in: Oliver Elser – Philip Kurz – Peter Cachola Schmal (ed.), *SOS Brutalism. A Global Survey*, s. 390–391.

¹⁸ Archiv IPR, Budějovické náměstí, PÚP 1961, 1968, Zástavba náměstí AK 94, 97.

fondech rovněž Národní galerie. Ke stanici metra Budějovická je kompletní dokumentace k dispozici v archivu dopravního podniku hlavního města Prahy.¹⁹ Velmi bohaté jsou fondy Domu bytové kultury, kde jsou uloženy veškeré dokumenty k DBK i urbanistická studie Budějovického náměstí z ateliéru PAK rozebíraná v poslední části bakalářské práce. Písemnosti k umělecké výzdobě, jež byla důležitou složkou realizace, nalezneme nejen v archivu Domu bytové kultury, ale také v archivu hlavního města Prahy ve Fondu Výtvarné rady.²⁰ Soupis výtvarných děl v DBK je součástí též správního archivu Prahy 4, jehož hlavním přínosem, kromě technických plánů k realizovaným budovám DBK a pojišťoven, jsou nalezené dokumenty k jednání o budoucnosti Budějovického náměstí v roce 1995.²¹

Časově bakalářská práce zpracovává období, které ještě není dávnou minulostí, proto je možné s některými zúčastněnými osobnostmi přímo nad danou problematikou diskutovat. S architektkou Věrou Machoninovou²² se mi bohužel spojit nepodařilo, ovšem s její dcerou Pavlou Kordovskou ano. Architektka pro účely práce věcně popsala situaci Budějovického náměstí v 90. letech a podělila se o vlastní dojmy ohledně současného stavu. Pamětníkem situace 90. let je rovněž technik a správce archivu DBK Petr Zajíček, který ze svého úhlu pohledu pojmenoval problémy rekonstrukce DBK a rozpory mezi architektkou Machoninovou a vedením obchodního domu.

Na tomto místě je nutno ještě zmínit některé další publikace, které mi umožnily lépe porozumět dílčím tématům v rámci předkládané práce. Vzhledem k tomu, že k urbanistickým proměnám hlavního města nevzniklo zatím mnoho knih,²³ vycházela jsem v první kapitole zejména z článků v *Architektuře ČSR*²⁴ a konkrétních plánů Pankrácké pláně. Důležitým zdrojem

¹⁹ Archiv DPP, Stanice Budějovická, CN4–CN5.

²⁰ Archiv hlavního města Prahy, Oddělení fondů novodobé správy, fond výtvarné rady NVP, NAD č. 2887. Tento archiv rovněž spravuje některé další fondy, které byly pro práci přínosné. Archiv hlavního města Prahy, Fond výstavba hlavního města Prahy – generální ředitelství, dokumentace k výstavbě metra.

²¹ Správní archiv Prahy 4, objekty: DBK, Budějovická 1667/64, Česká spořitelna, Budějovická 1912/64a,b, Česká st. spořitelna, Olbrachtova 1929/62, KC Budějovická Reiffeisen, Olbrachtova 2006/9.

²² Přínosným pro tuto práci je publikovaný rozhovor s Věrou Machoninovou k situaci v 60. letech. Petr Vorlík, Věra Machoninová, rozhovor ze dne 4. 5. 2004, in: Petr Ulrich (ed.), *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*, Praha 2006, s. 186–195.

²³ O poválečném urbanismu psal například Emanuel Hruška či Jiří Hruža. V současné době je předmětem zájmu Richarda Biegela, který připravuje publikaci mapující urbanistické proměny centra Prahy. Richard Biegel, *Návrat modernismu (1958 – 1970)*, in: Idem, *Město v bouři* (nepublikovaný rukopis), Praha 2021, s. 299–383.

²⁴ Podrobně o urbanismu a novostavbách na Pankráci referuje téměř celé 7. číslo *Architektury ČSR XXXXIII*, 1984.

zde byla také kniha Pavla Vlčka *Umělecké památky Prahy, Velká Praha*,²⁵ která je věnovaná jednotlivým pražským čtvrtím, jejich historii, rozvoji a památkově chráněným objektům na jejich území. Proměnou Prahy ve vztahu k výstavbě metra se podrobně zabývá publikace Evžena Kyllara *Praha a metro*,²⁶ kde autor zmiňuje generel na Budějovickém náměstí v souvislosti se skupinou Karla Pragera Hutě. Velmi důležitou osobností, která mi umožnila blíže pochopit aktivity Pragerovy Hutě v rámci pražského metra byl Miroslav Masák, jenž byl rovněž členem této skupiny.²⁷ *Moderní architektura*²⁸ Kennetha Framptona a *The history of the city*²⁹ Leonarda Benevola jsou knihy, jež mě seznámily se zahraničním kontextem architektury a urbanismem 60. let.

V poslední kapitole pro mě byla přínosná publikace *Praha 1945 – 2003*³⁰ popisující rozsáhlou výstavbu z devadesátých let na Budějovickém náměstí, časopis *Architekt*, referující o konkrétních projektech ve studovaném prostoru a rovněž webové stránky jednotlivých architektonických ateliérů, které své projekty v lokalitě Budějovická realizovali.

²⁵ Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Velká Praha. A/L*, Praha 2012.

²⁶ Evžen Kyllar, *Praha a metro*, Praha 2004.

²⁷ Viz osobní korespondence s prof. Miroslavem Masákem, březen 2021.

²⁸ Kenneth Frampton, *Moderní architektura. Kritické dějiny*. Praha 2004.

²⁹ Leonardo Benevolo, *The History of the City*, MIT Press 1980.

³⁰ Jan E. Svoboda – Jindřich Noll, Nusle, Krč, in: Eadem, *Praha 1945 – 2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury*. Praha 2006, s. 101–120.

3. Urbanistické předpoklady vzniku městského centra na Budějovickém náměstí

Budějovické náměstí, pro které v roce 1969 vypracovala Věra Machoninová svůj projekt, se nacházelo na katastrálním území Krče a zároveň na okraji geomorfologického celku Pankrácké pláně vymezeným korytem Vltavy, Nuselským údolím s Botičem a Krčským údolím s Kunratickým potokem. Mezi určující faktory plánovaného vzniku městského centra v tomto místě, patřila přítomnost významné komunikace Budějovické, původně velké obchodní cesty směřující na České Budějovice a Vídeň, později důležité městské dopravní tepny, po které od dvacátých let jezdily autobusy a od roku 1930 zde vedla tramvajová trať. Několik let poté koleje vytvořily v prostoru u jižní hrany pankrácké plošiny křižovatku, pojmenovanou v roce 1941 Budějovické náměstí.³¹ V šedesátých letech souběžně s Budějovickou ulicí nakreslili pražští inženýři první linku metra se stanicí na tomto prostranství, jež se stala základem koncepce architektky Machoninové.

3.1 Urbanistické proměny místa a jeho historie

Stavební vývoj Budějovického náměstí ve 20. století mnohem více ovlivnila jeho příslušnost k Pankrácké pláni než k oblasti Krče. Ves Krč, spolehlivě písemně doložená v roce 1273 jako majetek Vyšehradské kapituly,³² byla totiž geograficky rozdělena na horní a dolní část údolím kolem Kunratického potoka. Hranici mezi krčskými celky definitivně vymezila realizace železniční trati s nádražím roku 1882 a Jižní spojky v sedmdesátých letech 20. století.³³ Určitým předznamenáním velkého urbanistického rozvoje území ve dvacátých a třicátých letech bylo zahájení výstavby zahradního města v Dolní Krči nedaleko nádraží v roce 1911. [1] V realizovaném fragmentu nedokončeného projektu velkostatkáře Tomáše Weltze, můžeme rozpoznat rozvrh ideálního zahradního města Ebenezer Howarda publikovaný, v knize *Garden Cities of To – Morrow*.³⁴

³¹ Václav Ledvinka, *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. O–Ž*, Praha 1998, s. 483.

³² Pavel Vlček, Krč (pozn. 25), s. 765.

³³ Ibidem, s. 769.

³⁴ Ebenezer Howard, *Garden Cities of To – Morrow*, London 1902.

Urbanistické soubory se zde začaly v hojnějším počtu objevovat po roce 1922, kdy se Krč společně s Michlí a Nuslemi stala (jako XIV. čtvrť) součástí Velké Prahy.³⁵ První významný urbanistický komplex meziválečného období vyrůstal v Dolní Krči od roku 1926. Jednalo se o stavbu sociálních ústavů architektů Bohumíra a Ladislava Kozákových. [2] Tento symetricky komponovaný areál byl řešen jako moderní město, kdy volná řádková zástavba obklopovala centrální prostor náměstí, kterému na východní straně dominovala budova ředitelství s hodinovou věží.³⁶ Moderní urbanismus se do čtvrti propsal také skrze částečně realizovaný urbanistický návrh pro Pankráckou pláň Pavla Janáka z roku 1927.³⁷ [3] Architekt pojal území jako soustavu menších celků v symetrické kompozici obklopených zelení. Ve třicátých letech byl postaven okrsek domů kolem ulice Za Zelenou liškou a Družstva Ideál.³⁸ V regulačním zastavovacím plánu z roku 1927 se také poprvé objevilo řešení místa Budějovického náměstí jako prostranství s veřejnými budovami.³⁹ [4] Obdélný prostor náměstí byl orientován stejným směrem jako silnice Budějovická, která procházela při jeho jihozápadní straně. Od Kačerova vedla do východního rohu náměstí diagonálně orientovaná cesta později pojmenovaná jako U smyčky,⁴⁰ a byl zde naplánován i nový bulvár se středním ostrůvkem veřejné zeleně, jehož dvě části měly směřovat do severozápadní poloviny náměstí. Tento koncept se však nestihl zrealizovat, a tak prvním stavebním zásahem na tomto místě byla provizorní hasičská zbrojnice, která zde vyrostla během druhé světové války. [5]

Dopravní propojení nově se rozvíjející čtvrti na Pankrácké pláni s centrem města měl vyřešit most přes Nuselské údolí s městskou rychlodráhou. Státní regulační komise vyhlásila tři veřejné soutěže, první v letech 1926 až 1927, druhou roku 1933 a třetí o pět let později.⁴¹ Ani z jedné nevyšla realizace. Se stavbou mostu se však počítalo i v následujících letech, například soutěž na Vysokou školu stranickou v polovině padesátých let plánovala na pankrácké předmostí umístit

Zahradními městy se u nás v současné době zabývá například Vendula Hnídková, *Zahradní město mezi Anglií a Čechami* (nepublikovaná přednáška), Praha 2020.

³⁵ Pavel Vlček (pozn. 25), s. 10.

³⁶ Ibidem, s. 777–779.

³⁷ Rostislav Švácha, Pavel Janák a český funkcionalismus, *Umění XXX*, 1982, s. 516–524.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Archiv IPR, Návrh přehledného regulačního plánu a zastavovacího plánu pro části Nuslí-Pankráce, Michle, Krče (Praha XIV.) a Bráníku, Podolí, Hodkoviček (Praha XV.), <https://badatelna.iprpraha.cz/Dokument/SRK000470>, vyhledáno 3. 1. 2021.

⁴⁰ Název U Smyčky byl platný v letech 1935 – 1961, od 60. let se ulice jmenuje Jihlavská. Václav Ledvinka, *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. A–N*, Praha 1998, s. 260.

⁴¹ Klára Brůhová, Vyšehrad, in: Idem, *Pražské vize*, Praha 2018, s. 117–125.

novou dominantu, a tím také určit architektonicko-urbanistický ráz tohoto okraje pláně.⁴² [6] O něco podobného se později pokusila soutěž na areál ústavů společenských věd ČSAV v roce 1963.⁴³ Podmínky soutěže předepisovaly respektování trasy severojižní magistrály a naplánovaných stanic městské rychlodráhy v tomto místě. Zajímavé bylo řešení týmu Karla Pragera a Jiřího Albrechta, častých spolupracovníků Machoninových, kteří navrhli tvarově různorodé objekty propojené pěší platformou umístěnou nad magistrálou. [7] K uskutečnění, této dlouho plánované stavby, došlo však až v sedmdesátých letech podle projektu Stanislava Hubičky a Vojtěcha Michálka, kdy byl most realizován společně s první linkou metra. Předmostí později doplnil Palác kultury a hotel. [8]

Po druhé světové válce čekal Pankráckou pláň významný rozvoj. Po roce 1948, kdy vznikl směrný plán města Prahy, bylo v ateliéru Jiřího Novotného zpracováno několik variantních plánů tohoto území. Zásadním posunem v urbanistickém rozvoji lokality byla však až soutěž na ideové řešení pláně z roku 1956. Vítězný návrh skupiny Jindřicha Kriseho dle poroty vynikl zejména řešením centrální oblasti, na rozdíl od většiny ostatních návrhů ho totiž nekomponoval symetricky, ale jako „*volnou soustavu funkčně diferencovaných prostorů*“, což také umožňovalo realizovat výstavbu po etapách.⁴⁴ [9] Pozitivně bylo hodnoceno také logické rozvržení silniční sítě a zachování příčné (východozápadní) i podélné (severojižní) hlavní komunikační osy. Tyto trasy se křížily v místě Budějovického náměstí, kde vítězný tým nakreslil sekundární centrum s kruhovým objezdem, volně obklopené novými bytovými domy a veřejnými stavbami v zeleni.

V panoramatu Pankrácké pláně při pohledu z jádra města mělo hmotově dominovat centrální náměstí. [10] Tuto gradaci směrem ke středu měly zvýraznit budovy u okraje Nuselského mostu (původně most Klementa Gottwalda), na náměstí Hrdinů (dříve Soudní náměstí) a z druhé strany na Budějovickém náměstí. Všechny zmíněné prostory s výškovou zástavbou byly navázány na severojižní linii plánované magistrály, jež měla hrát významnou roli nejen v kompozici Pankrácké pláně, ale i v širším vztahu jižního a severního okraje vnitřního města. Severně položené Holešovice, jako čtvrť s velkým rozvojovým potenciálem, měly podobně jako Pankrác převzít

⁴² Red., Architektonická soutěž na ideový návrh Vysoké stranické školy při ústředním výboru Komunistické strany Československa, *Architektura ČSR XIV*, 1955, s. 3.

⁴³ Jiří Kadeřábek, Soutěž na ideové architektonické a urbanistické řešení areálu ústavů společenských věd ČSAV v Praze na Pankráci, *Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 163–174.

⁴⁴ Alois Brož, K výsledkům soutěže na ideové řešení Pankrácké pláně, *Architektura ČSR XVI*, 1957 s. 55.

určité funkce vnitřní Prahy a stát se tak novým městským těžištěm s budovami celoměstské vybavenosti při severojižní komunikační tepně.⁴⁵ [11]

Kriseho návrh Pankrácké pláně byl s drobnými obměnami zakomponován do výsledné podoby územního plánu schváleného v roce 1964. [12] Pozdější výstavba, zejména v prostoru centrálního náměstí, myšlenku významného kompozičního uplatnění Pankrácké pláně v panoramatu města ještě zdůraznila, neboť překročila původně plánované výšky. Změnila také orientaci některých mrakodrapů, jež Krise zamýšlel situovat k centru města užším čelem, nikoliv deskou. I přes několik změn, jakými bylo částečné posunutí severojižní magistrály či rozhodnutí o výstavbě metra v roce 1967, zůstal původní urbanistický rozvrh v celku dodržen, jak uvedl jeho autor Jindřich Krise v *Architektuře ČSR* v roce 1980.⁴⁶

Nejprve se realizovaly nové bytové okrsky. Sídliště Antala Staška se budovalo od roku 1957, podle návrhu Jaroslava Pelce⁴⁷ na území nedokončené zástavby Zelené lišky a mezi dvěma rovnoběžnými ulicemi, které v roce 1962, kdy byl projekt dokončen, získaly jména po spisovatelích Antalu Staškovi a Ivanu Olbrachtovi.⁴⁸ Jednalo se o zástavbu tvořenou kombinací dvou linií delších řádek podél hlavních ulic a krátkých, kolmých na přilehlé třídy. Součástí tohoto areálu byla též škola Poláčkova se sportovištěm, která definovala západní stranu vznikajícího prostoru Budějovického náměstí. [13]

Během následujících deseti let vyrostly na Pankrácké pláni další obytné komplexy, sídliště Michelská u Budějovické a Jihlavské třídy a sídliště Pankrác soustředěné kolem centrálního náměstí. První jmenovaný soubor, spadající katastrálně do Michle, projektovali Adolf Véle a Jaroslav Vlašánek od roku 1959.⁴⁹ [14] Autoři urbanisticky zdůraznili roli Budějovické, jako hlavní městské ulice tím, že k ní rovnoběžně umístili objekty místní vybavenosti, na které se pak kolmo vázala obytná zástavba. V odlišné orientaci pokračovaly panelové domy i kolem ulice Jihlavské, kde bylo navrženo i několik věžových staveb. Sídliště Michelská ohraničilo Budějovické náměstí ze severovýchodní strany, kam autoři Véle a Vlašánek navrhli mateřskou školku, která realizována nebyla. Na této parcele v 70. letech nakonec vznikl Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF). Nejrozsáhlejším obytným celkem na Pankrácké pláni mělo

⁴⁵ Stanislav Horák, Holešovice. Vývoj názorů na urbanistickou koncepci přestavby Holešovic, *Architektura ČSR XXXV*, 1986, s. 199–203.

⁴⁶ Jindřich Krise, Praha Pankrác, *Architektura ČSR XXXIX*, 1980, s. 201.

⁴⁷ František Šmolík, Bytová výstavba v Praze, *Architektura ČSSR XXI*, 1962, s. 428.

⁴⁸ Václav Ledvinka (pozn. 40), s. 427–440.

⁴⁹ Adolf Véle, Sídliště Michelská, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 21.

být sídliště Pankrác architekta Jiřího Lasovského se začátkem projekce v roce 1960. [15] Komplex byl rozdělen do několika sektorů, dva byly situovány na jih od centrálního náměstí a třetí na sever. Oceňovaným prvkem tohoto sídliště byly dvě obchodní pěší ulice s vazbou na střední pankrácký prostor.⁵⁰

Po fázi výstavby bytů v této oblasti následovala etapa realizace občanské a celoměstské vybavenosti, která zde byla od počátku plánována. V roce 1961 byla vypsána soutěž „na řešení budovy televize, rozhlasu a společenského centra na Pankrácké pláni.“⁵¹ Návrh kolektivu kolem Františka Šmolíka a Vladimíra Bally zvítězil i díky tomu, že architekti „nejlépe zformovali siluetu celého souboru pláně velmi střídmyým zdůrazněním společenského centra a vyloučením všech dalších dominant v areálu televize (...)“⁵² [16] Této soutěže se v rámci skupiny Pavla Bareše zúčastnil také Karel Prager a manželé Machoninovi. Jejich návrh byl oceněn pro „dobrou architektonickou úroveň,“⁵³ avšak kompoziční řešení v podobě výrazného vysunutí areálu až na hranu pláně bylo pro porotu nepřijatelné. [17] Budovy Československé televize byly zrealizovány až během první poloviny 70. let dle projektu Jiřího Holého.

Architekt Balla zpracoval kromě centrální části Pankráce rovněž čtvrt'ové centrum na Budějovickém náměstí. Jeho studie z dubna roku 1964 vycházela ze změněné urbanistické situace, došlo totiž k napřímení severojižní magistrály od náměstí Hrdinů.⁵⁴ [18–20] Balla do návrhu zakomponoval již existující projekt polikliniky Jiřího Kubišty z roku 1963 [21] a nově do prostoru ohraničeného ulicemi Budějovická, Olbrachtova, Antala Staška a Poláčkova vyprojektoval kulturní dům s knihovnou, kino, dům hotelového bydlení, obchody a několik administrativních budov.⁵⁵ Hmotově měl náměstí dominovat třináctipodlažní hotel a o několik podlaží nižší poliklinika. Zajímavě se jevila budova kina na půdoryse trojúhelníku s konvexně vypjatými stranami, která ale v návrzích není dále rozvedena. Ještě v roce 1967, kdy se plánoval první úsek metra C, probíhala jednání o změně projektu Budějovického náměstí s architektem Ballou, ale jeho řešení by bylo nutné zásadně přepracovat a zhodnotit nový význam centra

⁵⁰ Pražský projektový ústav, *Architekti Praze*, Praha 1971, nestr.

⁵¹ Jiří Hruza, K výsledkům soutěže na řešení budovy televize, rozhlasu a společenského centra na Pankrácké pláni, *Architektura ČSSR XXI*, 1962, s. 501–518.

⁵² *Ibidem*, s. 503.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Archiv IPR, Vladimír Balla, *Průvodní zpráva. Budějovické náměstí – čtvrt'ové centrum*, Praha 1964.

⁵⁵ *Ibidem*.

s přímým spojením se středem Prahy.⁵⁶ K realizaci náměstí v podobě navrhované Vladimírem Ballou nakonec nedošlo a v roce 1968 byl projekt zadán architektce Věře Machoninové. Uskutečněna byla však Kubištova poliklinika, čtyřkřídlá budova s vnitřním dvorem, která se do Budějovického náměstí obrátila svou nejvyšší částí usazenou na podnoží. Stavba zdravotnického zařízení probíhala až v letech 1975 – 1983, a časově tak nakonec polikliniku předběhl o dvě léta dříve dokončený Dům bytové kultury.⁵⁷

Během 70. let na Pankrácké pláni rostly i další objekty služeb celoměstského významu. U Nuselského mostu započala v roce 1976 výstavba Paláce kultury podle projektu architektů Jaroslava Mayera, Vladimíra Ustohala, Antonína Vaňka a Jana Králíka, a k této velké horizontální hmotě v 80. letech přibyla kompoziční protiváha v podobě výškové budovy hotelu autora Jaroslava Trávníčka. [22] Na náměstí Hrdinů vznikala od roku 1972 objektu podniku zahraničního obchodu Centrotexu, dle návrhu Václava Hilského a Otakara Jurenky. [23] Další budova zahraničního obchodu byla vystavěna na centrálním náměstí během druhé poloviny 70. let, jednalo se o stavbu Motokovu Zdeňka Kuny. [24] Brzy nato získalo náměstí další dominantu, hotel Panorama projektovaný Aloisem Semelou. [25] Do prostoru byla architektky Františkem Šmolíkem a Petrem Kaprálkem navržena také budova rozhlasu [26], která svou současnou podobu získala až v roce 2008, kdy byl po tři dekády rozestavěný rozhlas dokončen jako kancelářský objekt.⁵⁸ Dlouhou dobu na svou výškovou dominantu čekalo také Budějovické náměstí, na kterém byla výšková stavba zrealizována až v polovině devadesátých let.

3.2 Pražské metro a víceúrovňové přemýšlení

Jak bylo naznačeno výše, s rozvojem Pankrácké pláň nutně souviselo dopravní provázání s centrem města. Jednalo se jak o severojižní magistrálu, tak zejména o metro, které na území Pankráce přivedlo nejen rychlé dopravní spojení, ale zároveň dalo podnět novým pohledům na prostorové uspořádání celé Prahy.

První úsek metra – linka C, se slavnostně otevřela v květnu roku 1974. Jednalo se o část mezi stanicemi Florenc (původně Sokolovská) a Kačerov, většina její délky tak procházela přes Pankráckou pláň. Zde se trasa metra uplatnila z povrchu patrnými stanicemi, kolem kterých se

⁵⁶ Archiv hlavního města Prahy, Fond výstavba hlavního města Prahy – generální ředitelství. Dokumentace k výstavbě metra. Metro, 1. provozní úsek trasy C. Výkresy s technickým popisem. Stanice „Budějovické náměstí“, 1967.

⁵⁷ Bohuslav Zaplatílek, Ústřední poliklinika v Praze 4, *Architektura ČSR XXXXIII*, 1984, s. 165.

⁵⁸ Petr Vorlík, Rozhlasové středisko Praha (pozn. 14), s. 237.

přirozeně kumulovala energie. Tramvajové linky, které do této doby zajišťovaly dopravní obsluhu území Pankráce, ztratily dle dobového pohledu uvedením metra do provozu na významu, protože zbytečně kopírovaly trať podzemní dráhy. Proto v roce 1974 ukončily svou trasu v místě křižovatky ulic Na Pankráci a Na Veselí v okolí náměstí Hrdinů.⁵⁹ Těmito změnami se však konečně potvrdily urbanistické záměry Jindřicha Kriseho z padesátých let o soustředění městského života do konkrétních center, která se zároveň měla uplatnit v pražském panoramatu.

Na Pankrácké pláni bylo vyprojektováno celkem pět stanic – Vyšehrad (původně Gottwaldova) při hraně Nuselského údolí, Pražského povstání na náměstí Hrdinů, Pankrác (původně Mládežnická) na centrálním náměstí, Budějovická na Budějovickém náměstí a konečná Kačerov na jihovýchodním okraji pláně. Společným rysem bylo mělké založení dané původním konceptem podpovrchové tramvaje, žulové dlažby a mramorové desky na stěnách či osvětlení vetknuté do lehce působících podhledů.⁶⁰ U všech stanic však probíhala snaha nalézt řešení odpovídající místním podmínkám, vestibulem byl proto často pověřen architekt, který zpracovával zástavbu v okolí stanice.⁶¹ Takovým příkladem je nejen Budějovická navržená Věrou Machoninovou a Břetislavem Tomášem, ale také Vyšehrad, který vyprojetoval Stanislav Hubička – autor mostu přes Nuselské údolí. V architektonicko-urbanistické koncepci se tak u některých stanic podařila logická provázanost s bezprostředním okolím. Zastávka Vyšehrad [27] byla vetknuta do spodní úrovně přilehlého mostu a prosklenými stěnami přímo sousedila s veřejnými terasami, které byly později propojeny s budovou Paláce kultury a hotelem.⁶² Stanice Pražského povstání, jejímž autorem byl Vladimír Uhlíř, byla navržena s vazbou na plánovanou budovu Centrotexu, se kterou sdílela suterénní konstrukce.⁶³ U některých stanic vznikly také podzemní pasáže sloužící jako podchod pod městskými komunikacemi s obchody a sociálním zařízením, vycházející částečně ze zásad publikace *Metro – nový fenomén města*⁶⁴ skupiny architektů a umělců kolem Karla Pragera.⁶⁵

⁵⁹ Jiří Bartoš, *Praha 4*, Praha 2001, s. 224.

⁶⁰ Jaroslav Otruba, Prvé trasy pražského metra, *Architektura ČSR XXXIII*, 1974, s. 423.

⁶¹ Jaroslav Otruba, Pražské metro. I. Provozní úsek trasy C, *Československý architekt XX*, 1974, č. 9, 24. 5., s. 4–5.

⁶² Jaroslav Otruba (pozn. 60), s. 422.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Archiv IPR, Hut', *Architektonická tvorba stanic metra - Metro nový fenomén města*, Metroprojekt, 1971.

⁶⁵ Jaroslav Otruba (pozn. 60), s. 423.

Počátek realizace pražské podzemní dráhy byl vládou stvrzen v roce 1965, jako nutné řešení dopravní situace v centru města.⁶⁶ Následující rok byly zahájeny práce na stavbě první trasy v okolí Hlavního nádraží. Dopravním prostředkem ale nemělo být metro, nýbrž podpovrchová tramvaj. Tento systém byl dobově obhajován jako velmi výhodný z hlediska obslužnosti městského území, budování po etapách, nebo rychlého vyřešení dopravní situace přetíženého pražského jádra a případného využití tunelů pro jinou podpovrchovou síť.⁶⁷ Situace se změnila v roce 1967 se zapojením sovětských expertů do projektu, kteří doporučili v další realizaci nahradit výstavbu mělkých zářezů podpovrchové tramvaje hlubinnými tunely metra.⁶⁸ Toto rozhodnutí mělo především zásadní význam pro historické jádro, které by bylo otevřenými jámami v případě realizace podpovrchové tramvaje značně poškozeno.

Pražské centrum, jako prostor s největší koncentrací energie, a tedy i komunikačních tras, bylo v šedesátých letech, předmětem nejrůznějších dopravních projektů. Kromě výstavby podpovrchové trati se uvažovalo například o vybudování několika tunelů pod Malou Stranou a Starým Městem. Velkým zásahem měla být také severojižní magistrála, která na rozdíl od většiny plánovaných tunelů nakonec realizována byla.⁶⁹ Snahou nalézt nejvhodnější a finální trasu magistrály i stanic podpovrchové trati, se například zabývaly dvě soutěže z období kolem poloviny 60. let – na křižovatku u Muzea [28] a Ústřední nádraží, které ukázaly nezbytnost víceúrovňového řešení těchto dopravních uzlů.⁷⁰

Vedení severojižní magistrály na estakádě a městské hromadné dopravy pod zemí bylo velkým tématem pro soutěž na Hlavní nádraží z roku 1966. Velkorysý soutěžní program počítal s demolicí velké části bloků před Jindřišskou ulicí i se zbořením Fantovy nádražní budovy.⁷¹ Zúčastněné architektonické týmy měly značnou tvůrčí svobodu v pojednání rozlehlého území i v dopravním řešení této křižovatky, protože trasa severojižní magistrály nebyla v tomto místě ještě ujasněna. První cena udělena nebyla a nejvyšší II. cenu získal kolektiv Eugena Kramára a Bertý Hornunga, který estakádu magistrály umístil nad kolejiště a tím dosáhl příjemného propojení hlavní nádražní budovy s Vrchlického sady.⁷² Třetím místem byl oceněn soutěžní návrh

⁶⁶ Evžen Kyllar (pozn. 26), s. 55.

⁶⁷ Svatopluk Kobr, Návrh systému městské hromadné dopravy v Praze, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 50.

⁶⁸ Evžen Kyllar (pozn. 26), s. 63.

⁶⁹ Richard Biegel (pozn. 24), s. 314.

⁷⁰ Ivan Vlček, Soutěž na řešení křižovatky u Národního muzea v Praze, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 1–8.

⁷¹ Milan Procházka, K soutěži na ústřední nádraží v Praze, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 10.

⁷² Milan Procházka (pozn. 71), s. 10.

týmu Cingroše, Šestáka, Zemana a Machoninových, jenž plánoval rovněž zachovat přirozené pěší propojení parku s nádražím tím, že zde automobilovou obsluhu nakreslil do úrovně nad zemí.⁷³ [29–31]

Mimo městské centrum se v územním plánu z roku 1964 počítalo s vedením rychlodráhy „na zvláštním tělese.“⁷⁴ Víceúrovňové řešení širšího okraje centra navrhl také jeden z účastníků soutěže na Hlavní nádraží Berty Hornung v roce 1968 v *Literárních listech*,⁷⁵ tedy ve chvíli, kdy se již počítalo s metrem. Hloubení tunelů považoval Hornung za příliš nákladné a nesmyslné, zejména na předměstích. Představil tedy myšlenku ponechat zde dopravu na povrchu a nad tuto úroveň vyzvednout konstrukci pro pěší, jejíž výhody ve svém článku popsal následovně: „Nedocenitelným způsobem by bylo usnadněno zásobování občanských zařízení umístěných na horní pěší úrovni. Vyřešil by se také v Praze beznadějný problém parkování, garážování a skladování v technickém podlaží. Rehabilitovaný chodec, první v evropských městech s takovým rozsahem svobod, by měl dopravní zařízení na dosah ruky, přičemž možnosti uspořádat pěší město nezávisle na dopravních tazích, jsou absolutně neomezené. Také doprava se osvobozuje tímto způsobem od závislosti na obestavěné uliční síti a vytváří si dlouho do budoucnosti samostatný prostor pro svůj další rozvoj.“⁷⁶ Mimoúrovňové oddělení pěších od automobilové a jiné dopravy se zdálo být výhodné pro všechny zúčastněné strany, a mělo důležitou roli zejména v kvalitě obytného prostředí a pěšího života. Klady, které uvedl Berty Hornung, byly vlastní i jiným pražským projektům ze šedesátých a počátku sedmdesátých let – byly to například návrhy nově vznikajících center.

3.2.1 Centra pražských sídlišť

Snahu uplatnit koncept prostorového urbanismu můžeme v pražském prostředí sledovat zejména u projektů sídlišť s plánovanými sektorovými centry napojenými na linky metra, jež vznikaly na zelené louce – dávaly architektům tedy značnou tvůrčí svobodu. Z množství návrhů, které počítaly s výškovou diferenciací jednotlivých úrovní, byl však nakonec realizován pouze zlomek z nich. Některé takové příklady uvádím na následujících stránkách.

⁷³ Ibidem, s. 11.

⁷⁴ Svatopluk Kobr (pozn. 67), s. 50–51.

⁷⁵ Berty Hornung, Rehabilitace člověka chodícího pěšky, *Literární listy I*, 1968, č. 15, 6. 6., s. 5.

⁷⁶ Ibidem.

Z roku 1967 pocházela první studie Jihozápadního města, podrobnější plány pak vznikly o pět let později.⁷⁷ Vítězný projekt Ivo Obesteina rozvrhl sídliště do pásu kolem trasy metra B a prostory kolem stanic podzemní dráhy pojal jako velkorysé pěší platformy s přímou vazbou na okolní budovy služeb.⁷⁸ [32] Návrh se však následně několikrát změnil a v konečném řešení, ve kterém se již projevil postmoderní jazyk, se prostorový urbanismus objevil minimálně. Jediným těžištěm Jihozápadního města, jenž se ke svému okolí prostorově přihlásilo, byla stanice metra Luka provázána rampami s obchodním centrem postaveným v první polovině 80. let dle projektu Martina Kotíka, Tomáše Brixie a Václava Králíčka.⁷⁹ [33]

Podobným způsobem byla plánována i centra kolem stanic linky C na Jižním městě. Původní představa architektů Jiřího Lasovského, Jana Krásného a Miroslava Řihoška v projektu z roku 1968⁸⁰ byla taková, že „*pěší prostranství jsou v tazích a uzlech lemována obytnými budovami a terasami s diferencovanými výškovými hladinami a mají se stát živými a tím městotvornými místy setkávání obyvatelstva.*“⁸¹ [34–35] Avšak ani v tomto případě nedošlo k zamýšlené realizaci. Kolem Opatovické ulice na Hájích, která měla být obklopena a částečně přemostěna pěší platformou, byla víceúrovňově pojednána pouze její severní strana. Zde vznikla vyvýšená pěší ulice s plánovaným přímým napojením na přiléhající obytné domy a objekty místní vybavenosti. [36]

Myšlenka víceúrovňového města, rozvinutého kolem zapuštěné rychlodráhy s vazbou na centrální oblast Prahy se ve větším měřítku objevila v projektu Gorazda Čelechovského *Etarea*. [37] Tento komplexní návrh z roku 1967, prezentovaný na Expu v Montrealu, byl zpracováván ve spolupráci s odborníky z různých oborů, kteří tento hypotetický satelit Prahy situovali jižním směrem. Hlavním cílem projektu *Etarea* bylo vybudovat příjemný prostor s funkcemi bydlení a rekreace spojených v harmonický celek. Proto se zde také v lokálních centrech počítalo s prostorovým oddělením dopravní obsluhy od pěších komunikací, které měly

⁷⁷ Milan Klíma, Ivo Oberstein, Václav Valtr, Jihozápadní město v Praze před zahájením výstavby, *Architektura ČSR XXXVII*, 1978, s. 159.

⁷⁸ Ivo Oberstein, Jihozápadní Město I. Praha, *Architektura ČSR XXXIV*, 1975, s. 464–465.

⁷⁹ Martin Kotík, Tomáš Brix, Václav Králíček, Lužiny – centrum Luka, *Architektura ČSR XXXXI*, 1982, s. 250–251.

⁸⁰ Pražský projektový ústav (pozn. 50), nestr.

⁸¹ Jan Krásný, Podrobný územní plán “Jižního Města” v Praze, *Architektura ČSSR XXVIII*, 1969, s. 447.

vytvořit samostatnou plošinu s přímým nástupem do okolních objektů. [38–40] I přesto, že autoři věřili že „*Etarea není ani hypotézou ani utopií*“,“⁸² nepodařilo se město realizovat.

Další příklady prostorového urbanismu nalezneme i u projektů nových čtvrtěových středisek, kde se výhledově s vedením metra nepočítalo. Mimoúrovňové oddělení plošin pro chodce i dopravních komunikací zamýšleli například manželé Peškovi v prostoru tzv. centrálního náměstí ve Vršovicích. Náměstí mělo mít formu dvoupodlažního pěšího prostranství, pod kterým bylo strategicky umístěno zásobování.⁸³ [41] Z původního konceptu vznikla pěší ulice Uljanovská vedená ve zvýšené úrovni rovnoběžně s Vršovickou třídou obklopená z jedné strany bytovými domy a z druhé linií veřejných budov.

Zajímavým realizovaným příkladem prostorového urbanismu je obchodní centrum Odra v Bohnicích, jež vznikaly v průběhu 70. let dle návrhu Václava Havránka.⁸⁴ Horizontálně koncipovaná budova Odry prochází jako most nad rušnou ulici Lodžská a současně poskytuje přístřeší cestujícím na zastávkách autobusu, které jsou pod obchodním centrem umístěny. [42] Na severní straně je Odra propojena pěší terasou s obytným domem, na protilehlé straně navazuje na terénově zvýšené parkoviště. [43–44]

Vyvýšená plošina měla být dále základem například pro centrum Proseka. Architekti Ladislav Knittl a Zdeněk Kotas zde v organických tvarech navrhli přemostění hlavního automobilového tahu, které mělo sloužit nejen jako pěší přechod komunikace, ale též jako podnož pro plánované objekty obchodního domu, kina a hotelu.⁸⁵ [45]

V rámci pražských sídlišť byla později uskutečněna i původní idea vedení rychlodráhy v prostoru nad zemí. Došlo k tomu ale až v závěrečné etapě výstavby metra B na Jihozápadním městě a na Černém Mostě.

⁸² Gorazd Čelechovský, Jaroslav Stehlík, Vladimír Sýkora, Studie životního prostředí města, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 400.

⁸³ Bohuslav Čapka, Rozvoj pražských center, *Architektura ČSR XXIX*, 1970, s. 293.

⁸⁴ Pavel Vlček, Bohnice (pozn. 25), s. 19.

⁸⁵ Bohuslav Čapka (pozn. 83), s. 294.

3.2.3 Zahraniční paralely

Myšlenka kontinuální pěší platformy a víceúrovňového města se v dobovém kontextu objevovala v zahraničí. Bylo to například v návrzích členů Týmu X, kteří se distancovali od starší generace CIAMu, a představili formu urbanismu opřenou o komplexnější vztahy městské společnosti.⁸⁶ Alison a Peter Smithsonovi, vůdčí osobnosti Týmu X, prezentovali takové pojetí města v roce 1952 na příkladu Golden Lane, obytného domu s obchodní uličkou ve zvýšené úrovni.⁸⁷ [46] Následné rozšíření této uličky jako spojitě pěší platformy ve prospěch celé čtvrti se u Smithsonových objevilo například v soutěžním projektu pro Berlín z konce padesátých let, kde k zajištění rychlé a plynulé mobility navrhli k propojení jednotlivých úrovní eskalátory. [47–48] Podobně o prostoru uvažovala i dvojice nizozemských architektů Johann Hendrik van den Broek a Jaap Bakema při navrhování nových čtvrtí pro Tel Aviv [49] nebo Amsterdam v šedesátých letech. Jejich plány nových okrsků pracovaly zejména s lineárním rozvinutím města kolem páteřní linky městské rychlodráhy a dálnice.⁸⁸

Úrovně oddělení jednotlivých komunikačních tras však nebylo žádnou novinkou. K výškové diferenciaci pěších od automobilů dospěl už dříve Le Corbusier v návrhu Soudobého města pro 3 miliony obyvatel [50] a před ním se takovým řešením metropolí zabývalo množství osobností, včetně futuristy Antonia Sant'Elia [51], nebo Leonarda da Vinci, který navrhoval satelitní města kolem Milána s využitím víceúrovňových křižovatek.⁸⁹

V šedesátých letech se však víceúrovňové myšlení v urbanismu stává celosvětovým fenoménem, a to zejména v souvislosti s rychlým růstem počtu obyvatel měst, jejich dopravní přetížeností a zvyšováním cen pozemků.⁹⁰ Michel Ragon shrnul tuto skutečnost na počátku šedesátých let v knize *Kde budeme žít zítra* takto: „*prostorový urbanismus není totiž snem, ale nutností.*“⁹¹ Přestavbě stávajících měst a jejich rozšíření se věnoval nejen již zmíněný Tým X, ale

⁸⁶ Kenneth Frampton, *Proměny ideologie: CIAM a Tým X, kritika a protikritika 1928 – 1968* (pozn. 28), s. 315–327.

Dle Smithsonových vzrůstající doprava zásadně narušuje tradiční koncept města s přízemními ulicemi, náměstími atp. Je tedy třeba město v závislosti na životním prostředí předefinovat – výškově diferenciovat jednotlivé úrovně. Místo zón Athenské charty – bydlení, práce, rekreace, doprava – navrhli kategorie – město, čtvrť, ulice a dům.

⁸⁷ Alison Smithson, *Urban structuring: Studies of Alison and Peter Smithson*, London 1967, (s. 22.)

⁸⁸ Zdeněk Zavřel, *Bakemův svět, Československý architekt XV*, 1969, č. 10, 30. 5., s. 3.

⁸⁹ Jiří Hrůza, (pozn. 2), s. 28.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 153.

⁹¹ Ve francouzském originále kniha vyšla v roce 1963, v Československu v roce 1967. Michel Ragon, *Prostorový urbanismus* (pozn. 2), s. 87.

též japonští Metabolisté i členové francouzské skupiny GIAP. Tito architekti se navzájem ovlivňovali a inspirovali, příkladem může být Bakemův amsterodamský projekt z poloviny 60. let, známý jako Pampus plan, [52] který měl svého předchůdce v o několik let mladším plánu na rozšíření Tokia metabolisty Kenza Tange.⁹² Jejich urbanistické návrhy nových čtvrtí zůstávaly povětšinou na papíře a uskutečněny byly spíše menší komplexy.

Víceúrovňovému urbanismu se dobře dařilo ve Francii. V Paříži bylo například takové řešení aplikováno na čtvrť Beaugrenelle podle projektu Raymonda Lopeze a Henryho Pottiera z roku 1959.⁹³ [53] Princip prostorového urbanismu byl uplatněn také na pařížském území de la Défense [54] vyprojektovaném Robertem Auzellem před rokem 1957. „*To, co charakterizuje toto nové centrum je rozsáhlá platforma věnovaná chodcům, pod kterou je parkování vozidel, vozová doprava, funguje úplná síť centralizované obsluhy všeho druhu v několika podzemních patrech včetně nádraží rychlodráhy i hlubinného supermetra. Toto pěší plató s parkem na terasách, s podzemní infrastrukturou je obklopeno výstavbou různých výšek: mrakodrapů, úředních i obytných budov a výstavní halou.*“ Takto o projektu referoval v 80. letech Jindřich Krise na stránkách *Architektury ČSR*.⁹⁴ Pozornost byla de la Défense věnována zejména pro její podobnost s Pankráckou plání. Obě čtvrti byly rozvíjeny v ose hlavní dopravní komunikace s městskou rychlodráhou z centra města a jako nová těžiště služeb se též uplatnily v panoramatu.⁹⁵

V Německu lze jmenovat například hamburské administrativní centrum City-Nord, jenž během 60. a 70. let také vzniklo na ose protažené z centra města.⁹⁶ [55] Autorem koncepce byl Werner Hebebrand, který byl v Hamburku v období let 1952 až 1966 hlavním městským architektem. Víceúrovňového propojení objektů v City-Nord však nebylo dosaženo centrální pěší plošinou jako u de la Défense, ale drobnějšími můstky a platformami mezi jednotlivými budovami, protože střední oblast byla vymezena prostornému parku.

⁹² Dirk van den Heuvel, *Between Architecture and democracy – contestations in and the open society. Japan and the Netherlands*, in: Idem (ed.), *Jaap Bakema and the open society*, s. 256–257.

⁹³ Michel Ragon, (pozn. 91), s. 88.

⁹⁴ Jindřich Krise, Robert Auzelle, *Architektura ČSR XXXXIII*, 1984, s. 319.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Sylvia Soggia, *City Nord Bürostadt im Grünen*, Hamburg 2020.

4. Budějovické náměstí v projektu Věry Machoninové

4.1 Architektura a urbanismus v díle manželů Machoninových

Než Věra Machoninová dospěla na konci šedesátých k projektu Domu bytové kultury a generelu Budějovického náměstí, vytvořila s manželem řadu projektů, u kterých lze sledovat vývoj nejen po stránce architektonického jazyka, ale též v přístupu k prostoru a provázání navržených objektů s jejich okolím.

Věru a Vladimíra Machoninovi nelze autorsky oddělovat, a to i přesto, že několik projektů vytvořili samostatně.⁹⁷ Architektonická dvojice sezdaná roku 1952⁹⁸ od té doby spolupracovala. Vlastní ateliér Alfa, který vznikl v rámci Sdružení projektových ateliérů v roce 1967, vedl Vladimír Machonin, a zastával zejména organizační stránku věci, naproti tomu Věra Machoninová „zůstávala u projektu.“⁹⁹

Jednou z prvních realizací, kterou se Machoninovi představili, byl kulturní dům ROH¹⁰⁰ v Jihlavě. Jejich návrh blízký neoklasicismu socialistického realismu zvítězil v soutěži roku 1955. [56] Železobetonovou nosnou konstrukci architekti skryli pod mramorové obložení fasády, která ji však nakonec v podobě lizén částečně přiznala. Monumentálnímu rázu odpovídal navržený sloupový portikus divadelního sálu, ovšem asymetricky umístěný na okraj hlavního průčelí v protíváze s plánovanou nárožní věží diagonálního křídla.¹⁰¹ [57] Tato netypická dispozice sledovala zejména urbanistickou situaci okolí. V těsné blízkosti probíhala hlavní komunikace Praha-Brno a zároveň na stavební parcele stály obytné domy, které se plánovaly zachovat.¹⁰² Hlavní vstupní lodžie se tedy původně obracela do ulice, jež nakonec zmizela. [58] Machoninovi pro Jihlavský kulturní dům navrhli interiéry i nábytek a objevila se zde umělecká díla například

⁹⁷ Například. Lukáš Beran (pozn. 6), s. 271–277. Autor se snaží klást důraz na architekta Vladimíra Machonina, ovšem po krátkém úvodu věnovaném pouze tomuto muži do textu logicky musí zahrnout i Věru Machoninovou a následně referuje o díle obou manželů.

⁹⁸ Ibidem, s. 272.

⁹⁹ Petr Ulrich (pozn. 22), s. 189.

¹⁰⁰ ROH zkratka pro Revoluční odborové hnutí, které na našem území budovalo četná rekreační zařízení.

¹⁰¹ Julius Šif, O některých problémech naší architektury a soutěží na kulturní domy, *Architektura ČSR XV*, 1956, s. 475–476.

¹⁰² Miloslav Cajthaml, Kulturní Dům ROH v Jihlavě, *Architektura ČSSR XXII*, 1963, s. 154.

malíře Jiřího Paderlíka, který s architekty v budoucnu ještě několikrát spolupracoval. Pojetí domu jako gesamtkunstwerku se stalo pro další realizace této architektonické dvojice typické, zejména pak pro hotel Thermal či Dům bytové kultury.

Z padesátých let rovněž pochází nerealizovaný návrh dostavby Jiráskova divadla v Hronově. V soutěži v roce 1959 Machoninovi představili projekt, ve kterém lze vidět značný posun k silnějšímu individuálnímu projevu. V jejich projektu se uplatnila diagonála, netypicky otevírající nároží téměř uzavřeného bloku do hlavního hronovského náměstí. Řešení komplexu starého divadla a novostavby jako otevřeného bloku s vnitřním veřejným prostorem byl porotou hodnocen kladně a vysloužil Machoninovým společně s návrhem F. Milučkého nejvyšší ocenění, ne všechny architektonické kolektivy totiž takto uvažovali.¹⁰³ Prvek úhlopříčky se však nesetkal s úspěchem. Na stránkách Architektury ČSR se dozvídáme, že „*půdorysné zazubení vstupní části (I když vzniklo z nutnosti oddálit vstupní fasádu od starého divadla) vyznělo násilně stejně jako motiv šikmých vzpěr na průčelí estrádního sálu.*“¹⁰⁴

Šikmé tvary, stejně jako barvy, skleněné stěny, hliníkové detaily a mozaiky užitá v interiéru kulturního domu v Jihlavě z přelomu 50. a 60. let,¹⁰⁵ můžeme řadit do projevů tzv. bruselského stylu, který se u nás etabloval po úspěchu československého pavilonu na Expu v roce 1958 v Bruselu. Tento směr však Machoninovi záhy opustili ve prospěch plasticky formulované architektury typicky, v kontrastním spojení s kovovými konstruktivními fasádami. K motivu šikmé přímky se ale ještě několikrát vrátili – na konci 60. let například v dynamickém experimentu dlabačovského hotelu nebo později v dělení přízemí berlínské ambasády.

4.1.1 Tvorba 60. a počátku 70. let

Za nejplodnější období Machoninových, ale stejně tak celé poválečné architektonické generace, lze považovat 60. léta. Čas politického uvolnění, velkorysých soutěží¹⁰⁶ a možnosti omezeně vycestovat západním směrem za hranice Československa. V knihovně v Praze byly k dostání zahraniční časopisy¹⁰⁷ a místní architektonický tisk referoval například o dílech nizozemské dvojice Van den Broek a Bakema nebo manželů Smithsonových, objevila i jména

¹⁰³ Jaroslav Paroubek, Soutěž na přístavbu Jiráskova divadla v Hronově, *Architektura ČSR XVIII*, 1959, s. 130–132.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 131.

¹⁰⁵ Miloslav Cajthaml (pozn. 102), s. 155.

¹⁰⁶ Radomíra Sedláková, Úvod (pozn. 3), s. 6.

¹⁰⁷ Vladimír Šlapeta (pozn. 16), s. 145.

japonských Metabolistů. Sama Věra Machoninová přiznává, že „měli opravdu velmi dobrý přehled o tom, co se děje v zahraničí.“¹⁰⁸

Prvním projektem šedesátých let, na kterém dvojice participovala, byl soutěžní návrh „na řešení budovy televize, rozhlasu a společenského centra na Pankrácké pláni,“ z přelomu let 1961 a 1962.¹⁰⁹ Zde se poprvé Věra Machoninová přiblížila místu, pro které o několik let později navrhla Dům bytové kultury a generel kolem stanice metra Budějovická. Ve skupině Krajského projektového ústavu v Praze vedeném Pavlem Barešem působili kromě Machoninových například také Jiří Kadeřábek, Jiří Albrecht a Karel Prager, velcí zastánci architektury Miese Van der Rohe.¹¹⁰ Tým nerespektoval hmotovou gradaci směrem ke středu pláně, naopak odvážně zdůraznil areál televize, který vysunul na okraj ostrohu.

V šedesátých letech se pořádalo množství soutěží na nové objekty do centra hlavního města. Jednalo se o novostavby některých kulturních a vládní institucí, nebo o vyplnění proluk budovami obchodních domů či hotelů. Jednou z prvních takových velkých soutěží byla „II. veřejná soutěž na ideové architektonicko-urbanistické řešení okolí Národního divadla“ pořádaná roku 1962,¹¹¹ navazující na předchozí fáze z let 1958 až 1959. Nová divadelní budova měla vyrůst na původním místě domů, které určovaly jižní uliční čáru Národní třídy. Z východu se tyto budovy obracely do snížené Divadelní uličky a z druhé strany přiléhaly ke klášteru Voršilek a jeho zahradě. Soutěžní podmínky poskytovali architektům značnou volnost ve volbě dispozičního řešení, proto se také objevilo množství různorodých kompozic, které Oldřich Starý v textu věnovaném soutěži¹¹² rozdělil do několika skupin. Někteří architekti volili blokové zastavění navazující na historickou situaci, jiní nechali objekt z Národní třídy ustoupit a dali tak vyniknout Zítkově budově, ale objevily se i takové projekty, jež řešili budovu jako solitér. Machoninovi patřili jak k první, tak i druhé jmenované skupině. Jejich návrh nebyl nijak radikální, naopak ho porota popsala tak, že „řeší menší prostor podél východního průčelí ND (...) ve vyvážených a klidných proporcích je navržen soubor budov, který dobře rozčleňuje, ale i propojuje živé prostředí Národní třídy

¹⁰⁸ Petr Ulrich (pozn. 22), s. 189.

¹⁰⁹ Jiří Hrůza, K výsledkům soutěže na řešení budovy televize, rozhlasu a společenského centra na Pankrácké pláni, *Architektura ČSSR XXI*, 1962, s. 501–518.

¹¹⁰ Rostislav Švácha, *Architektura 1958 – 1970*, in: Idem – Marie Platovská (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění VII*, Praha 2007, s. 56.

¹¹¹ Oldřich Starý, K soutěžím na řešení okolí Národního divadla v Praze, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 299–314.

¹¹² *Ibidem*.

s klidovými plochami uvnitř bloku.“¹¹³ Za projekt byli odměněni a vyzváni k dalšímu rozpracování do druhé fáze soutěže, kde však už porotu jejich návrh nepřesvědčil. Piazzetu před budovou staré divadelní budovy, vnímala jako neopodstatněnou, neboť původně plánovaný most mezi oběma domy tvořící zároveň východní stranu tohoto náměstíčka, z projektu zmizel.¹¹⁴ [60] Kubická hmota navržené budovy do Národní třídy, která objemově navázala na sousedící objekt patřící ke klášteru Voršilek, byla porotou hodnocena příznivě pro svou architektonickou úroveň.

Podobně problematickým prostorem v centru města bylo Staroměstské náměstí, kam se také plánovala nová přístavba k historické budově. V šedesátých letech byly vypsané dvě soutěže na dostavbu Staroměstské radnice, první v roce 1963 a druhá o čtyři roky později. Machoninovi se zúčastnili obou soutěží. Opět se zde sešlo mnoho různorodých přístupů reagujících na složitou urbanistickou situaci vztahu Staroměstského náměstí a prostranství před kostelem svatého Mikuláše s vyústěním Pařížské třídy. Mezi velmi častá řešení patřilo v první soutěži prodloužení radnice směrem k Pařížské a zakrytí jejího ústí z pohledu Staroměstského náměstí.¹¹⁵ Machoninovi předložili návrh, kde nepočítali se zaslepením Pařížské protáhnutím východního křídla radnice, ale proměnou severní strany náměstí. Architektonicky pojali budovy poměrně střízlivě s odlišeným parterem a jemným geometrickým členěním fasád, v principu podobným jako u předchozího projektu Národního divadla. [61]

Ve druhé soutěži architekti přišli, dle nových podmínek,¹¹⁶ o možnost přepracovat severní frontu Staroměstského náměstí. V jejich projektu tak byla patrná změna nejen v urbanistickém pojetí prostoru, ale vzhledem k časovému rozmezí fází soutěže, rovněž v architektonickém jazyku. Východní křídlo radnice navrhli jako robustní objem s tvarově fragmentovanou fasádou, zakrývající hlavní průčelí svatého Mikuláše i značně zasahující prostor radničního dvora. Ovšem, co zůstalo oběma návrhům společné byl otevřený parter, který je vlastní většině projektů Machoninových a umocňuje působení architektonické hmoty. [62]

Významným zahraničním úspěchem byla soutěž na univerzitní areál v Dublinu z roku 1964.¹¹⁷ Tým složený z Jiřího Albrechta, Jiřího Kadeřábka, Karla Pragera a Machoninových získal

¹¹³ Oldřich Starý (pozn. 111), s. 306.

¹¹⁴ Ibidem, s. 312.

¹¹⁵ Oldřich Starý, Soutěž na ideové a architektonické řešení prostoru Staroměstského náměstí v Praze, *Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 475–484.

¹¹⁶ Alois Kubíček, Soutěž na ideové a architektonické řešení dostavby východního křídla radničního souboru na Staroměstském náměstí, *Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 141–143.

¹¹⁷ Rostislav Švácha (pozn. 10), s. 45.

III. cenu. Modernisticky pojaté izolované objekty propojili autoři úrovnově zvýšenými krytými můstky. Mezi kritizované složky v hodnocení návrhu patřilo urbanistické uspořádání, které se porotě jevilo jako „poněkud náhodné, diktované spíše estetickými faktory, než těmi praktickými.“¹¹⁸ O rok později, v roce 1965, se Věra Machoninová zúčastnila soutěže na jiný vysokoškolský komplex, kde koncentrovala univerzitní budovy do centra prostoru kolem hlavní komunikační osy.¹¹⁹ Sledovaný prvek víceúrovněvé komunikační sítě zde nenajdeme a to nejspíše proto, že v rámci areálu v zeleni nedocházelo ke střetu pěší a automobilové dopravy. Zato zde nalezneme u Machoninových jeden z prvních příkladů vnitřního atria.¹²⁰ [63]

V roce 1965 získali Machoninovi ocenění za návrh mezinárodního hotelu před dnešním Štefánikovým mostem. V zadání soutěže se počítalo s demolicí celého bloku od nábřeží po Klimentskou ulici a výhledově měla být zasanována celá východní fronta Revoluční třídy.¹²¹ Vodárenská věž a kostel svatého Klimenta měly být těchto zásahů ušetřeny. Soutěžící tedy měli k dispozici velkou stavební parcelu, ale zároveň měli do kompozice vhodně zapojit památkové objekty, zachovat zelený pás kolem nábřeží a vzít v úvahu plánovaný projekt mimoúrovněvé křižovatky před mostem. Machoninovi otevřeli nárožní prostor a nechali vyniknout vodárenskou věž, naopak kostel zcela upozadili a představili před něj horizontálně členěný monoblok s nástupní rampou. [64] Mezi odměněnými kolektivy bylo takové řešení výjimkou, protože většina soutěžících naopak nároží, s cílem snížit hmotu před svatým Klimentem, plně využila.

V roce 1966 se architekti zúčastnili prestižní soutěže na provizorní budovu Národního shromáždění na určené parcele vedle Národního muzea a plánované magistrály, která zde měla podjíždět Vinohradskou ulici. Jiří Voženílek, který soutěž na stránkách *Architektury ČSR* komentoval, uvedl dva přístupy v urbanistickém řešení situace.¹²² První vycházel z blokového typu zástavby a druhý pojímal budovu jako solitér. Machoninovi se stejně jako vítězný tým Karla Pragera vydali druhou jmenovanou cestou. Hlavní hmotu vyzdvihli nad neoklasicistní burzu, která z podmínek soutěže měla být zachována. V jejich projektu hrály důležitou roli kontrasty vertikál a horizontál nebo předstoupení a ustoupení fasády, přístup v principu podobný druhému návrhu Staroměstské radnice. Tato fragmentace, radikální zejména v průčelí směrem k Národnímu

¹¹⁸ Radomíra Sedláková, *Karel Prager*, Praha 2013, s. 55.

¹¹⁹ František Čermák, Poznámky k výsledku porovnávacích a urbanistických objemových studií výstavby školy strojní a elektrotechnické a Leninových závodů, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 161–170.

¹²⁰ Petr Ulrich (pozn.22), s. 189.

¹²¹ Miloslav Matašovský, Soutěž na řešení mezinárodního hotelu v Praze, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 1–9.

¹²² Jiří Voženílek, Soutěž na přestavbu areálu u Národního muzea v Praze, *Architektura ČSSR XXV*, 1966, s. 455.

muzeu, působila nepřehledně, dle slov Voženilka to byla „složitá až romantizující konfigurace, odpovídající spíše přírodnímu prostředí než velkoměstské třídě“¹²³ [65] Pragerova kompozice, která byla později realizována, se jevila jako mnohem srozumitelnější, a tedy v konečném účinku i výrazně monumentálnější, což bylo u Národního shromáždění žádoucí.

Do roku 1966 byla datovaná i další velkorysá pražská soutěž, tentokrát na nedaleké Ústřední nádraží a poštu. Tyto zásahy do centra města souvisely s plánovanou proměnou okolí magistrály, v případě nádraží dokonce s asanací velké části bloků mezi Jindřišskou ulicí a Fantovou nádražní budovou, jak jsem již zmiňovala výše. V roce 1967 již probíhala první etapa budování podzemní dráhy kolem Opletalovy a Vrchlického sadů,¹²⁴ a se stanicí v tomto místě se v soutěži již počítalo. Důraz byl kladen na reprezentativnost stavby, která bude „nejčastějším místem kontaktu československých i zahraničních návštěvníků s hlavním městem ČSSR,“ i na dopravní řešení a vhodné vedení severojižní magistrály.¹²⁵ S Kolektivem architektů P. Cingroš, J. Šesták a S. Zeman získali Machoninovi IV. cenu. V architektonickém řešení se autoři projektu přiklonili k horizontálnímu akcentu fasád a viditelnosti konstrukce. Jejich projekt zahrnoval víceúrovňový koncept, ke kterému se však uchýlila většina oceněných, z podstaty komplikovaného dopravního zadání. Jednotlivé komunikační trasy vrstvil tým Machoninových na sebe. Severojižní magistrálu umístil před nádražní budovu a nad příjezdové a odjezdové komunikace.¹²⁶

Kde se však u Machoninových vůbec poprvé projevila snaha přeformulovat prostor zvýšenou úrovní, nebylo v Praze, nýbrž v Brně v roce 1963. Bylo to v soutěži na Dům múzických umění, jejímž předmětem bylo dosud nezastavěné prostranství v univerzitní části města.¹²⁷ Zde Machoninovi představili v rámci soutěže ojedinělý koncept urbanistického komplexu s množstvím budov komunikačně propojených zvýšenou pěší terasou. [66–68] Jako nedostatek jejich návrhu bylo vnímáno „nelogické a nákladné přemostění ulice pod Kaštany,“¹²⁸ které se však tak iracionálně nejeví, přihlédneme-li k velmi složitému programu soutěže. Do prostoru, vloženého mezi dvě hlavní dopravní tepny a přilehlá prostranství, měli soutěžící navrhnout dominující koncertní sál, Janáčkovu konzervatoř s divadlem, tělocvičnou s plaveckým stadionem, dále

¹²³ Jiří Voženílek (pozn. 122), s. 455.

¹²⁴ Evžen Kyllar (pozn. 26), s. 55.

¹²⁵ Milan Procházka, K soutěži na Ústřední nádraží v Praze, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 10.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 11.

¹²⁷ Jiří Gočár, Soutěž na dům múzických umění v Brně, *Architektura ČSSR XXII*, 1963, s. 1–8.

¹²⁸ Jiří Gočár (pozn. 127), s. 8.

kulturní dům ROH, univerzitní knihovnu a také školu či objekty dle vlastního uvážení.¹²⁹ Machoninovi se zde nenechali limitovat danou uliční situací a území předefinovali pěší platformou, která měla chodci umožnit bezpečně procházet mezi objekty – podobně jako později u Budějovického náměstí s jeho podzemní pasáží a zvýšenou pěší úrovní.

K zajímavému pojetí prostoru se Machoninovi obrátili i v dalším, tentokrát realizovaném projektu. V roce 1964 zvítězili v soutěži „na ideové řešení festivalového kina a mezinárodního hotelu v Karlových Varech.“¹³⁰ Pro rozvržení souboru staveb zde byl mnohem více určující krajinný rámeček svažitého terénu údolí říčky Teplé, nežli městská zástavba okolí.¹³¹ [69] Solitérní budova hotelu, dobově poměrně typicky řešená jako vertikála s podnoží, byla plynule propojena s kinosály a dále komunikační výtahovou šachtou s výše položeným termálním bazénem.¹³² S krajinou Thermal komunikoval otevřeným parterem, terasami a také úpravou bezprostředního okolí, například vodní kaskádou při okraji Teplé. [70] Přehledná síť „pěších cest, teras, ramp a schodišť, které přivádějí pěší návštěvníky ke všem vchodům do budovy“¹³³ byla patrná i v interiéru v podobě „mezipatra, které je vyvinuto jako prázdný otevřený prostor.“¹³⁴ [71–72] V projektu realizovaném v průběhu sedmdesátých let se objevila řada pro Machoninovi typických prvků. Byla to právě například zmíněná snaha o jasnou orientaci návštěvníka v prostoru. Jednalo se také o kontrastní užití prosklených ploch s železnou konstrukcí a organických betonových objemů, což se projevilo také později u obchodních domů DBK a Kotva v podobě betonových komunikačních věží. K důležité složce architektonického projevu Machoninových patřilo komplexní zpracování interiérů a mobiliáře. [73] Spolupracujícími umělci a designéry zde byli například Stanislav Libenský a Jaroslava Brychtová, Miloslav Chlupáč, Josef Klimeš, Slavoj Nejdla či Jiří Rathouský, kdy se mnozí z nich zapojili později do projektu DBK.¹³⁵

Klíčovými roky nejen pro architektky ale i celou společnost byla léta 1966 až 1968, kdy došlo k uvolnění přísných politických poměrů a záhy k tvrdému potlačení všech nabytých svobod. Roku

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Zdeněk Vávra, Omezená neanonymní meziústavní soutěž s přístupem veřejnosti na ideové řešení festivalového kina a mezinárodního hotelu v Karlových Varech, *Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 603–610.

¹³¹ Věra Machoninová přiznává určitou snahu výškově navázat na později zbouraný blok školy. Petr Ulrich (pozn. 22), s. 193.

¹³² V. a V. Machoninovi, Mezinárodní hotel a festivalové kino v Karlových Varech, *Architektura ČSSR XXV*, 1966, s. 30.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem, s. 31.

¹³⁵ Daniela Karasová, Hotel Thermal. Nábytek a interiér (pozn. 3), s. 50.

1966 se formovaly nezávislé architektonické ateliéry, sdružující několik skupin architektů – Sdružení projektových ateliérů. Vedle Machoninových zde měli svůj vlastní ateliér Šrámkovi, Karel Filsak nebo Karel Prager, který pro sdružení navrhl samostatný komplex u Emauzského kláštera. V roce 1967 padlo konečné rozhodnutí o výstavbě metra (nikoliv podpovrchové tramvaje).¹³⁶ A 1967 byl také rokem světové výstavy v Kanadě, která byla po bruselském Expu druhou poválečnou přehlídkou, které se Československo účastnilo. Zároveň už probíhaly přípravy na výstavu v Ósace roku 1970 a soutěže na podobu ósackého pavilonu o dva roky dříve se zúčastnili i Machoninovi společně s kolegy ze Sdružení projektových ateliérů. V roce 1970 vyšla tomuto sdružení publikace s pracemi jednotlivých ateliérů. Machoninovi se zde prezentovali například snímky modelu Budějovického náměstí a hotelu Thermal.¹³⁷

V roce 1967 uspěli manželé Machoninovi s návrhem novostavby výpočetní techniky v Holešovicích, které se měly stát reprezentativním administrativním okrskem. V projektu, pod kterým byl již podepsán ateliér Alfa, pracovali architekti netypicky s velmi uzavřeným objemem. Budova se místo do exteriéru otevírala terasovitě do vnitřního dvora. [74] Zajímavým prvkem zde bylo vřetenové schodiště vysunuté do exteriéru a výrazná příjezdová rampa.¹³⁸ [75]

Naprostým opakem uzavřeného objemu byl v témže roce dynamický návrh z druhého kola soutěže na Dům rekreace ROH. Z prvního kola postoupili Machoninovi s návrhem komplexu budov pojednaných v kubických hmotách s vnitřními atrií. [76] Později projekt radikálně přepracovali. I nadále se drželi čtvercového půdorysu, pokojovou část domu však vějířovitě vysunuli nad prostor kinosálu a tuto stupňovitou strukturu opticky nesl jediný pilíř.¹³⁹ [77] Staticky odvážné řešení mohlo souviset i s tím, že Věra Machoninová už za studií k této disciplíně tíhla.¹⁴⁰

Z množství soutěžních projektů v 60. letech byl pouze Thermal a podnik výpočetní techniky v Holešovicích doporučen k realizaci.¹⁴¹ Situace se ve prospěch ateliéru Alfa změnila v roce 1968, kdy byla Věra Machoninová přímo pověřena návrhem Domu bytové kultury a následně řešením celého prostoru Budějovického náměstí.¹⁴² Zároveň od roku 1968 probíhala výstavba vlastního

¹³⁶ Evžen Kyllar (pozn. 26), s. 57.

¹³⁷ Radomíra Sedláková, Architekti Věra a Vladimír Machoninovi (pozn. 8), s. 182.

¹³⁸ V Machoninová, VI. Machonin, Projekt budovy podniku výpočetní techniky v Praze Holešovicích, *Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 249–251.

¹³⁹ Radomíra Sedláková (pozn. 13), s. 72.

¹⁴⁰ Petr Ulrich (pozn. 22), s. 187

¹⁴¹ Budova podniku výpočetní techniky nakonec realizována nebyla.

¹⁴² Petr Ulrich (pozn. 22), s. 188.

domu manželů na Smíchově. Zde pracovali architekti s kortenovým plechem, materiálem, který se stal později pro jejich tvorbu typický a objevil se na fasádách obou realizovaných obchodních domů.

Rok 1969 byl navzdory normalizaci pro Machoninovi stále obdobím příznivým. Získali totiž zakázku na obchodní dům Kotva v centru Prahy. Nově urbanisticky zpracovat prostor kolem náměstí Republiky se několik let předtím pokusila soutěž na koncertní síň z let 1966 – 1968, které se Machoninovi bez úspěchu zúčastnili.¹⁴³ Architekti v projektu nového obchodního domu navrhli hexagonální strukturu, která maximálně využila prostor vymezené nepravidelné parcely¹⁴⁴ a zároveň umožnila široké rozpory konstrukce.¹⁴⁵ [78] Narozdíl kupříkladu od Miroslava Masáka, který strukturalisticky zpracoval prostor náměstí v Liberci, se jevil projekt Machoninových přehledně, a to i díky zcela otevřenému parteru, či dodatečnému vysunutí části obsluhujících schodišť a výtahů do exteriéru.¹⁴⁶ [79] Tvarově i materiálově kontrastní věže se objevily také v následující realizaci – na budově československého zastupitelství v Berlíně.

Původní soutěžní projekt na berlínskou ambasádu z roku 1970 byl změněn, stejně jako parcela. První návrh vznikl pro dlouhý pozemek kolem Leipziger Strasse,¹⁴⁷ na základě kterého navrhli architekti deskovou budovu, propojenou podnoží se samostatně stojícím nižším objektem s vnitřním dvorem. [80] Podnož měla otevřený parter a její hlavní hmota se tak nacházela v prvním patře. Výrazné horizontální členění hlavní deskové budovy bylo ze severního pohledu přerušeno vertikálami komunikačních věží, které zároveň viditelně vynášely celý objem. [81] Jejich nosnou funkci znepokojivě zdůrazňoval prázdný prostor parteru i vynechaného druhého patra nad podnoží.

Nakonec realizovaná budova československého velvyslanectví čtvercového půdorysu s okosenými rohy se od původního návrhu výrazně lišila, i když některé architektonické prvky zůstaly zachovány. Reprezentativnost budovy byla vyjádřena kamenným obkladem a zdůrazněným patrem v úrovni druhého podlaží – piano nobile.¹⁴⁸ [82] Objem prostupovaly komunikační věže, částečně vysunuté do exteriéru. V barevném, komplexně pojatém interiéru byl

¹⁴³ Lukáš Beran (pozn. 6), s. 274.

¹⁴⁴ Zdeněk Přáda, Obchodní dům na náměstí Republiky, *Československý architekt XVII*, 1971, č. 1, 31. 1., s. 3.

¹⁴⁵ Petr Ulrich, (pozn. 7), s. 193

¹⁴⁶ Petr Klíma Obchodní dům Prior Praha Kotva (pozn. 12), s. 166.

¹⁴⁷ Ondřej Beneš, Budova velvyslanectví ČSSR v Berlíně (pozn. 3), s. 104.

¹⁴⁸ Vladimír Šlapeta (pozn. 16), s. 146.

zajímavý motiv diagonálního dělení přízemí, které se částečně otevíralo do vnějšímu prostoru. [83]

V roce 1971 bylo Sdružení projektových ateliérů zrušeno a nově vznikl jediný Projektový ústav pro výstavbu hlavního města Prahy. Do následně ustanoveného Svazu architektů ČSSR, který měl kontrolu nad zdejší architektonickým tiskem, nebyli Machoninovi přijati.¹⁴⁹ V 70. a 80. letech se proto věnovali méně prestižním zakázkám. Vladimír Machonin například projektoval hloubětínské sídliště na Lehovci. Věra Machoninová dozorovala realizace a vedle toho se kupříkladu věnovala projektování soukromých vil.

4.2 Generel z roku 1969

Spojení Věry Machoninové s Budějovickým náměstím započalo Domem bytové kultury (DBK), ohledně kterého ji přímo oslovil investor Nábytek o. p. (odborový podnik) v roce 1968.¹⁵⁰ Následně zpracovala architektka první verzi generelu Česobudějovického náměstí a o rok později verzi druhou, kterou se následující kapitola zabývá podrobněji.

Věra Machoninová byla na konci 60. let přizvána k iniciativě Karla Pragera Hut'. Toto uskupení složené převážně z architektů a umělců, se dle vzpomínek participanta Miroslava Masáka,¹⁵¹ snažilo napravit chyby, které vznikly rychlým přepracováním původních plánů podzemní dráhy, dané změnou dopravního systému z podpovrchové tramvaje na metro. Hut' předložila návrhy většiny stanic s přilehlým okolím prvního úseku metra se zdůvodněním, že má jít o „*materializaci socialismu s lidskou tváří*.“¹⁵² V úvodním textu k projektu kolektiv zdůrazňoval potenciál prostoru, kterým denně proudí davy lidí a roli stanice metra, jako „*centra společenského života*.“¹⁵³ Projektový úkol Věry Machoninové na Dům bytové kultury s generelem

¹⁴⁹ Lukáš Beran, (pozn. 5), s. 12.

¹⁵⁰ Věru Machoninovou investorovi doporučil architekt hlavního města Prahy Jiří Voženílek, architektka tak projekt získala přímo, bez soutěže. Petr Ulrich (pozn. 22), s. 188.

¹⁵¹ Viz osobní korespondence s prof. Miroslavem Masákem z března 2021: Masák také například uvedl, že jedním z podnětů zapojení Hutě do projektování metra byla: „*Karlova nespokojenost s dostupnými informacemi o architektonické úrovni a designu navrhovaných stanic. Jedním z kritizovaných nedostatků byl právě malý respekt designu interiéru ve vztahu k charakteru vnějšího prostředí stanic. A také nahodilé, nedostatečně koordinované složky celkového projektu (technika, volba materiálů, estetika interiéru, design vozů, grafika, orientační systém, logo, písmo atd.)*”

¹⁵² Sborník – Hut', *Architektonická tvorba stanic metra - Metro nový fenomén města*, Metroprojekt, 1971. – je uložen v Archivu IPR. Vzhledem k situaci, která panovala, jsem neměla možnost sešit prostudovat. Citované pasáže, tedy pocházejí z článku, který cituje ideový úvod k návrhu Hutě od jeho autorů. Smutný, Kalvárie s metrem, *Rudé Právo L*, 1970, č. 177, 28. 7., s. 3.

¹⁵³ Kritiku vyslovil například: S. Smutný (pozn. 152), s. 3

Budějovického náměstí a jejich přímou vazbou se stanicí metra, lze chápat jako pokus zrealizovat původní myšlenku Huti velkorysým způsobem, navzdory odmítnutí a kritice, se kterou se nakonec tato iniciativa v 70. letech setkala.¹⁵⁴

K projektu Budějovického náměstí v ateliéru Machoninových Alfa vznikly dvě studie. Tyto urbanistické návrhy již reagovaly na místní situaci změněnou plánovanou stanicí metra, zásadně narušující původní koncept Vladimíra Bally. První studie z listopadu 1968 navazovala ještě na Ballovo řešení. V projektu zůstal zachován experimentální obytný dům (v Ballově projektu uveden jako dům hotelového bydlení) a zároveň bylo na náměstí vyprojektováno několik výškových budov.¹⁵⁵ Druhá varianta z května 1969 kompozičně změnila prostor tím, že snížila zamýšlené výškové administrativní budovy a na náměstí určila jasnou dominantou dvacetipodlažní hotel, převyšující výrazně i plánovanou polikliniku.¹⁵⁶ Studie z května 1969, označena jako alternativa b, byla Útvarem hlavního architekta schválena a její urbanistická koncepce byla v následujících letech realizována.

Architektka Machoninová do prostoru Budějovického náměstí navrhla několik objektů, včetně stanice metra s vzájemnou prostorovou i funkční vazbou. [84–88] Budovy měly sloužit jak místní, tak celoměstské vybavenosti, rychle dostupné z centra města metrem. Celkem do této lokality bylo vyprojektováno 6 budov, Dům bytové kultury (DBK), administrativní budova Mladé fronty (MF) a Cestovní kanceláře mládeže (CKM) zahrnující v sobě též větší kino, dále hotel ROH s lázněmi, administrativní budova Škody a třetí blíže nespecifikovaná administrativní budova. Postupně architektka rozpracovala všechny objekty až na administrativní budovu stojící mimo hlavní prostor náměstí za ulicí Budějovická. V návrzích jsou si budovy vizuálně blízké, architektka využila podobný princip horizontálního členění fasád i tvar zaoblených komunikačních věží, které v některých případech zajímavě prostupují fasádou. Obdobně se v původním projektu jeví také velvyslanectví v Berlíně z roku 1970, zpracovávané ve stejném období jako projektové úkoly budov na Budějovickém náměstí.

4.2.1 Celkový urbanistický rozvrh a jeho možné inspirace

Uprostřed prostoru Budějovického náměstí definovaném ulicemi Poláčkova, Budějovická a na ní kolmými Antala Staška a Ivana Olbrachta stála na konci 60. let původně provizorní hasičská

¹⁵⁴ Evžen Kyllar (pozn. 26), s. 76

¹⁵⁵ Archiv IPR, Věra Machoninová, *Budějovické náměstí na Pankráci. Urbanistická studie – alternativa b. Původní zpráva*, Praha 1969.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

zbrojnice. Českobudějovické náměstí bylo vždy důležitou křižovatkou a doprava značně ovlivnila výsledné řešení prostoru, zejména to byla plánovaná stanice podzemní dráhy, jak bylo popsáno výše. Architektka navrhla urbanistický komplex jak do centra náměstí, tak i na jeho okraje oddělené od střední části rušnými ulicemi. Terén v tomto místě Pankrácké pláně lehce stoupal jihovýchodním směrem, s čímž se Věra Machoninová musela v projektu také vypořádat.

Určujícími faktory rozvrhu i výškového řešení generelu byla pro Machoninovou nejen stanice metra, ale také celkový urbanistický plán Pankrácké pláně. Celá kompozice se dle projektu Jindřicha Kriseho z roku 1956 měla uplatňovat v městském panoramatu a hmotově gradovat v místě centrálního náměstí. Tuto dominantu měly doprovodit výškové budovy jak ze strany předmostí Nuselského mostu, tak od Budějovického náměstí. Výškově měl na Budějovickém náměstí dominovat hotel s dvaceti podlažími, ostatní navržené objekty plánovala architektka o více než polovinu nižší. Výrazně největší výměru parcely měl však Dům bytové kultury – základní jednotka generelu umístěná doprostřed náměstí.

Prostor Budějovického náměstí pojednala Věra Machoninová v projektu z roku 1969 jako trojrozměrnou strukturu rozvíjející se v různých úrovních nad sebou, usilovala tak o maximální provázanost navržených objektů mezi sebou i s dopravní infrastrukturou. S víceúrovňovým řešením pracovala v projektech s manželem již v předchozích letech – pěší platformu navrhli architekti v roce 1963 pro brněnské Veverí. Výškové odlišení jednotlivých úrovní využili později také v návrhu na Ústřední nádraží v Praze, kde se tím spíše než funkčně propojit jednotlivé objekty snažili vyřešit složitou dopravní situaci a poskytnout chodci klidný prostor bez střetu s automobilovými a vlakovými komunikacemi.

Celý komplex Českobudějovického náměstí se rozvíjel od terénově snížené pasáže navazující na stanici podzemní dráhy. [89] Většina navržených objektů do této pasáže ústila proskleným vestibulem, který zaručoval snadnou přístupnost služeb hned od stanice metra. Do průchodu umístila autorka kromě vstupů a výkladců, technické zázemí městské dopravy a drobné obchody zajišťující základní místní vybavenost. Důležitou roli zastala pasáž také tím, že umožnila chodcům bezkolizně podejít zdejší frekventované ulice a dostat se tak například až před budovu souběžně realizované polikliniky. Do prvního podzemního podlaží umístila Věra Machoninová také parkoviště některých objektů a zásobovací prostor DBK dostupný z ulice Poláčkova. Takto skrytý provoz nezasahoval do běžného chodu dopravy na vytížených ulicích a ani nerušil pěší v prostoru náměstí. Vjezd do podzemních garáží byl chytře vyřešen také u obchodního domu Kotva, kde ho architekti umístili při zadní ulici Rybná.

V další výškové úrovni se dostáváme na povrch, který přirozeně budovy v centru náměstí propojil a měl poskytnout klidové plochy. [90] Do středu prostoru náměstí mezi Dům bytové kultury a hotel navrhla Machoninová zelený pás vytvářející příjemný prostor před budovou lázni situovaných při okraji komplexu. Nezastavěné prostranství na rohu ulic Antala Staška a Poláčkova mělo sloužit jako park.

Následující výškovou rovinu tvořila pěší platforma rozkládající se zejména na jihozápadní straně od pasáže. [91] Protěšší část náměstí tak měla zůstat volná a otevřená. Vzhledem k terénu, který směrem k ulici Antala Staška stoupá, bylo v tomto místě nivó ve shodné výškové úrovni se zemským povrchem a přecházelo tak plynule v chodník a pozemní parkoviště u DBK.

Inspiračních zdrojů pro takové řešení mohlo být mnoho, jelikož víceúrovňový koncept s pěšími platformami se v 60. letech objevoval nejen u nás, ale také v zahraničí, jak bylo popsáno v kapitole *Pražské metro a víceúrovňové přemýšlení*. Většina těchto projektů zůstávala na papíře, návrhy byly však často publikovány architektonickými časopisy, které Machoninová nepochybně znala. Zároveň architektka vzpomíná na nejednu cestu po Evropě a známé v zahraničí.¹⁵⁷

Velmi zajímavá je podobnost generelu Budějovického náměstí z roku 1969 s nerealizovaným návrhem nizozemských architektů Johanna Hendrika van den Broek a Jaapa Bakema pro Amsterdam z roku 1965, zvaný Pampus plan. Tito architekti byli v Československu známí a vyšel o nich nejeden článek ve zdejším architektonickém tisku, Machoninová tedy mohla zmíněný plán znát.¹⁵⁸ Jejich projekt byl zamýšlen jako východní rozšíření Amsterdamu na mořskou hladinu. Architekti pojali čtvrť jako lineární město pro 350 000 obyvatel, soustředěné kolem zvýšené železniční dráhy a snížené dálnice. Objekty služeb měly být situovány do několika center a propojeny pěšími platformami umístěnými ve výškové úrovni mezi dopravními trasami.¹⁵⁹ Paralela s Budějovickým náměstím je zde nejen v prostorovém oddělení jednotlivých komunikací, ale také čistě po vizuální stránce. Bakema s Broekem nakreslili jedno z center nové čtvrti jako strukturu rozvíjející se od zastávky hromadné dopravy, která se přímo váže na zvýšené plošiny pro chodce a dále na sníženou pěší pasáž. Do ústřední části tohoto prostoru umístili nižší kompaktní horizontálně členěný objekt sousedící s místní výškovou dominantou. [92] Tato

¹⁵⁷ Petr Ulrich (pozn. 22), s. 187.

¹⁵⁸ Zdeněk Zavřel, Bakemův svět (pozn. 88), s. 3. Později Pampus plan zmiňuje také například. Luboš Doutlík, Vliv automobilové dopravy na obytnou zástavbu města, *Architektura ČSR XXXII*, 1973, s. 225.

¹⁵⁹ Leonardo Benevolo (pozn.29), s. 914.

kompozice připomíná rozvržení Budějovického náměstí s pěší sníženou pasáží, Domem bytové kultury a dvacetipodlažním hotelem v jeho těsné blízkosti.

4.2.2 Navržené objekty

Stanice Metra

Realizovanou stavbou, kolem které se celá kompozice Budějovického náměstí rozvinula, je stanice metra Budějovická. Nachází se v úrovni pod pasáží, se kterou se shoduje i ve směru orientace. Prostor s ostrovním nástupištěm je otevřený, nenarušený žádnými pilíři a nad kolejištěm nalezneme netypicky zkosené náběhy. [93] Stanice na povrch ústí dvěma vestibuly, první směrem do středu náměstí k DBK je opatřen eskalátory a druhý k ulici Ivana Olbrachta schodištěm.

Po materiálové stránce se Budějovická řadila k ostatním stanicím linky C. V interiéru bylo užito kamenných obkladů a dlažby, také podhledů FEAL a grafického zpracování orientačních cedulí od Jiřího Rathouského, který vytvořil grafiku i pro DBK. V případě stanice Budějovické bylo vše laděno do žluté barvy,¹⁶⁰ stěny byly obloženy mušlovým travertinem v kombinaci se zbuzanským mramorem. [94] Odlišně řešila architektka zdi obou vestibulů do pasáže, které jako jediný exteriérový projev stavby komunikují s okolním prostředím. Zde Věra Machoninová trvala na skleněných panelech v hliníkových rámech navazujících na řešení všech vestibulů v rámci pasáže.¹⁶¹

V archivních dokumentech nalezneme se stanicí Budějovická kromě architektky Machoninové autorsky spojeného Břetislava Tomáše, který je v architektonické dokumentaci uveden jako odpovědný projektant.¹⁶² Stanice s pasáží se rovněž týkala umělecká výzdoba, která bude rozvedena v rámci kapitoly *Realizace*.

Dům bytové kultury

Dům bytové kultury si zaslouží jako iniciační projekt celého generelu i jako jediná realizovaná budova z původní koncepce největší pozornost. Je totiž také existujícím dokladem architektury jedné z nejvýraznějších československých architektonických dvojic druhé poloviny 20. století.

¹⁶⁰ Archiv DPP, Metro, Stavebně architektonické řešení vestibulu metra, září 1971, s. 3.

¹⁶¹ Archiv DPP, Metro, Práce Kamenické, Technická zpráva, s. 1.

¹⁶² Archiv DPP, Metro, 1. provozní úsek trasy C. Souhrnná architektonická dokumentace. Budějovická, březen 1973.

Věra Machoninová získala zakázku v roce 1968, v následujících letech projekt rozpracovala a prováděcí projekt je datován do roku 1972.¹⁶³ [95–97] Přáním investora, který architektku přímo oslovil, bylo centralizovat prodej nábytku a bytových doplňků v Praze pod jednou střechou.¹⁶⁴ K tomuto účelu mu Útvar hlavního architekta nabídl parcelu na Budějovickém náměstí, kde vzhledem k plánované stanici metra docházelo k přehodnocení staršího urbanistického projektu.¹⁶⁵

Objekt byl navržen na Budějovické náměstí téměř do jeho středu s vazbou na stanici metra i parking u ulice Antala Staška naproti poliklinice. Jak již bylo zmíněno výše, od počátku se počítalo s těsnou vazbou objektu a stanicí metra ústící do zapuštěné pasáže. Tato přímá provázanost se u DBK projevila proskleným vestibulem v úrovni pasáže a také rampami a terasami směřujícími do prostoru náměstí. Pěší platformou měl být Dům bytové kultury spojen se sousedním hotelem s lázněmi a přes pasáž s budovou MF a CKM.

Podobně jako celý urbanistický koncept, který se rozvíjí od pasáže situované v samém srdci prostoru, také Dům bytové kultury roste zevnitř ven. V interiéru se nachází rozlehlá ochozová hala, do které se otevírají obchodní plochy. Eskalátory zde propojují vůči sobě o půl patra posunutá podlaží, což značně přispívá k jasné orientaci návštěvníků v prostoru. A tento posun je patrný i z exteriéru budovy. [98]

Ze staveb navržených na Budějovické náměstí se objem DBK jeví jako nejkompaktnější. Kubická hmota je horizontálně členěna předsazenými pásovými okny s výraznými kovovými slunolamy, přičemž na severovýchodním průčelí směrem k ulici Budějovická je v poloze oken na fasádě znatelný úroňový posun o půl patra na pravé a levé straně, vycházející z vnitřního uspořádání. Stejně tak nejsou strany symetrické ani v místě ploché střechy, která severozápadním směrem klesá a vytváří zde prostor střešní terasy s kruhovými útvary sloužícími jako částečné zastřešení kavárenské zahrádky a poradny architektů.

Z exteriéru jsou patrné také 3 komunikační věže, které jsou odlišně zakomponovány do hmoty budovy. Na jihozápadním průčelí je věž viditelná v celé své výšce, jelikož předstupuje před budovu. [99] Zbylé dvě v protilehlých fasádách, jihovýchodní a severozápadní, jsou částečně zataženy dovnitř. Po materiálové stránce tvoří neomítané betonové věže s vertikálními pásovými okny určitou protiváhu k plechové fasádě. Kortenový plech, zvaný Atmofix, pokrývající plášť

¹⁶³ Archiv DBK, DBK. Konečné projektové řešení, 1972.

¹⁶⁴ Petr Klíma, Dům bytové kultury (pozn.12), s. 143.

¹⁶⁵ Archiv IPR, Věra Machoninová (pozn. 155), s. 2

DBK se stejně jako vysunutá komunikační věž stal symbolem architektury Machoninových oscilující mezi brutalistním a technicistním proudem. Dokladem zájmu o technicky zajímavé řešení je patrné i ze vzpomínek architektky, když přiznává, že na Atmofix narazila díky svým intenzivním kontaktům s Výzkumným ústavem.¹⁶⁶ Stejný materiál se objevil i na obchodním domě Kotva či vlastním domě Machoninových na Smíchově.

Nejen materiálové kontrasty jsou typické pro dílo této architektonické dvojice. Jedná se také o s tím související zdůraznění, až znepokojivě odlišné hmoty jednotlivých etáží. [100] Na spodních prosklených patrech je usazen „těžký“ uzavřený objem vyšších podlaží, což z technického hlediska umožňuje ocelová konstrukce s příhradovými nosníky a jádry ze železobetonu.¹⁶⁷

V přízemí, kam zákazník přichází od stanice metra, byl umístěn snack bar s expozicí nábytku a velká plocha technického zázemí, které pokračovalo i do navazujícího podlaží v přízemí, kde se nacházel kinosál a informace. Následující patra sloužila k prodeji nábytku či bytových doplňků a zcela nahoře, v 9. poschodí, byly kanceláře bytových architektů a kavárna.

Neodmyslitelnou součástí takové zakázky byla nejen umělecká výzdoba, ale také interiérové vybavení, které do DBK navrhla sama architektka.¹⁶⁸ Celý interiér byl laděn do sytě červené barvy a částečně se objevovala i zelená. Příčky, eskalátory, podhled v ústřední hale i část jejich obkladů byly zhotoveny převážně z červeně mořené překližky. [101] Rudá barva je pro interiéry Machoninových typická, objevuje se jak na velvyslanectví v Berlíně, tak u hotelu Thermal. Stejně jako do jiných staveb i do DBK byl navržen originální nábytek. [102] Jednalo se o několik typů křesel, s područkami i bez nich, vytvořených z ohýbaného bukového dřeva či železných trubek s koženkovými sedáky.

Hotel

Hmotově dominantní stavbou areálu měl být dvacetipodlažní hotel ROH s kapacitou přes 900 lůžek. Pěší platformou měl být propojený se sousedními budovami, nejbližší s DBK

¹⁶⁶ Petr Ulrich (pozn. 22), s. 191.

¹⁶⁷ Dům bytové kultury, <https://pamatkovykatalog.cz/dum-bytove-kultury-15809061>, vyhledáno 3.4. 2021.

¹⁶⁸ V literatuře jsou s autorstvím nábytku v DBK spojováni oba manželé, ovšem v archívních dokumentech nalezneme pouze jméno Věry Machoninové (na plánech nábytku v archivu DBK je uvedena jako vedoucí odpovědný projektant i projektant).

a drobnější budovou lázní umístěných při okraji řešeného prostoru. Jeho realizace byla v cyklogramu výstavby¹⁶⁹ řazena původně společně s DBK a metrem do první etapy. [103]

V rámci komplexu byl hotel situován na jihozápadní straně Budějovického náměstí přiléhající k Olbrachtově ulici. Po architektonické stránce se Věra Machoninová s velkým objemem budovy vypořádala jejím rozčleněním na tři pravoúhlá křídla se společným komunikačním jádrem. Směrem do náměstí se budova rozevírala členitější stěnou tvořenou křídly ve vzájemné pozici 90 stupňů. Do ulice měla budova deskový charakter. Ke zjemnění robustní povahy budovy přispělo také odstupnění objemů dvou křídel směrem nahoru. [104]

Administrativní budova Škody

Administrativní sídlo Škody mělo být dle původního časového rozvrhu realizováno v etapě navazující na výstavbu DBK a hotelu. Ve vztahu k prostoru náměstí se tato budova měla nacházet přes ulici Olbrachtova. V projektu generelu tak nesdílela s ostatními objekty vyvýšenou pěší rovinu. Optická izolovanost byla ovšem iluzí, neboť v parteru bychom našli přímé napojení na podzemní pasáž. Silueta devítipatrové Škody byla od výše jmenovaných objektů odlišná, nejednalo se totiž o kompaktní hmotu, ale ze statického hlediska odvážnou skladbu objemů vrstvených na sebe. [106–109] Takový přístup přiřadil tento objekt k jiným velkorysým, ale nerealizovaným projektům ze 60. let, jako například k dynamickému návrhu hotelu na Dlabačově, studiím na Národní shromáždění či k pozdějšímu návrhu berlínské ambasády.

Hru s předsouváním a zasouváním masivně působících pater, vytvářejících tak prostor pro různé terasy a ochozy, umožnila piliřová železobetonová konstrukce, užitá ve všech navrhovaných budovách. Ta zároveň dovolila otevřít parter, který mohl poskytnout přístřeší cestujícím čekajícím u zastávky autobusu. Dramatičnost siluety budovy doplnilo zalamování fasády.¹⁷⁰ Scelujícím prvkem zde byly zaoblené komunikační věže viditelně prostupující celým objektem, podobně jako u DBK. Pokud by se projekt realizoval, v interiéru bychom kromě kanceláří našli závodní jídelnu, vícepodlažní atria či výstavní prostory. [110]

Administrativní budova Cestovní kanceláře mládeže a Mladé Fronty

Ve střední části náměstí měla být umístěna budova určená pro Mladou frontu a Cestovní kancelář mládeže, budovaná bezprostředně po realizaci DBK. V projektu přiléhala k pasáži ze severně-východní strany a se sousedícími objekty (DBK a hotelem) byla provázána pěší

¹⁶⁹ Archiv IPR, Praha 4, Budějovické náměstí, komplexní cyklogram výstavby, červen 1969.

¹⁷⁰ Radomíra Sedláková, Zástavba Budějovického náměstí (pozn. 13), s. 56.

platformou. Vzhledem k bezprostřední blízkosti pasáže, do které se dům obracel svou delší stranou, se jevilo jako velmi výhodné umístit sem kromě administrativy také kino a obchody.

Horizontální kompozice byla tvořena objemově i prostorově odlišenými etážemi s postupujícími komunikačními věžemi a podobala se tak projektu administrativní budovy Škody, oproti které se však hmota MF a CKM jevila srozumitelněji i přes shodný počet podlaží obou objektů. [111–118] Jedním z důvodů byl rozpoznatelný visutý sál kina, připomínající svým řešením festivalové kinosály v Karlových Varech. Budově prospělo také funkční oddělení prostorů Mladé fronty a Cestovní kanceláře ve spodní části. V atice pak nakreslila Věra Machoninová výrazný reklamní pás, který měl jasně budovu identifikovat.

Administrativní budova 3

Součástí generelu byl i třetí administrativní objekt plánovaný přes ulici Budějovická. V době vypracování urbanistického rozvrhu náměstí, v roce 1969, nebyl ještě znám investor této budovy a Věra Machoninová ji nejspíše nikdy podrobněji nerozpracovala,¹⁷¹ možná i proto, že časově byla její realizace zařazena až na konec cyklogramu výstavby. Objekt se vymykal také tím, že neměl být napojen ani na pasáž ani na pěší platformu. Z dokumentace generelu je patrné, že tento dům o shodné výšce jako ostatní administrativní objekty měl být založen na stejném principu diferenciací hmot s pronikajícími věžemi.

4.2.3 Realizace

Časově byla upřednostněna stavba metra a DBK, jenž se jako jediné objekty v podobě dané Věrou Machoninovou dočkaly realizace. Stanice se otevřela v květnu 1974, DBK do interiéru vpustilo své první zákazníky až v roce 1981. Původní cyklogram z června roku 1969 se nepodařilo splnit, zde bylo plánované dokončení celého areálu stanoveno na rok 1977.¹⁷² V rámci realizace nejdříve dokončeného objektu, tedy stanice metra, se objevilo několik komplikací. Problematická byla zejména souslednost prací, kdy ve chvíli výstavby stanice a mostů ulic Antala Staška a Ivana Olbrachta byla přiléhající pasáž teprve ve formě studie a dlouho tak měly zůstat i všechny budovy generelu. Toto si vynutilo určité provizorium, které na Budějovickém náměstí nakonec trvalo déle, než se předpokládalo. Následná výstavba obchodního domu nábytku již započala se zpožděním, další zdržení způsobilo špatné zásobování stavby konstrukčními materiály. V *protokolu o výkonu*

¹⁷¹ V žádném z archívů jsem podrobnější dokumentaci k této stavbě nenalezla. V půdoryse a řezech se objekt objevuje na plánech generelu Budějovického náměstí z roku 1969 (archív IPR).

¹⁷² Archiv IPR, cyklogram výstavby (pozn. 169).

státního stavebního dohledu z roku 1977¹⁷³ jsou uvedeny například nedostatky prvků ocelové konstrukce, nebo zdržení dodávky eskalátorů. Problémy však obchodní dům provázely i po oficiálním otevření za účasti vládních představitelů,¹⁷⁴ neboť několik následujících let fungoval na základě rozhodnutí o povolení k předčasnému užívání stavby.¹⁷⁵

Vzhledem k celkovému zdržení výstavby se po realizovaném DBK na další domy z projektu nedostalo¹⁷⁶ s výjimkou hotelu, který se na konci 80. let začal budovat jako Dům družstevních rolníků.¹⁷⁷ Na vině byla nejen dlouhá časová prodleva od prvních návrhů z počátku 70. let k možné realizaci až v 80. letech, ale i následná změna politického uspořádání a vzniklé majetkové pozemko-právní neshody. Podařilo se však realizovat pasáž a víceúrovňové propojení s Domem bytové kultury.

Urbanistický rozvrh generelu zůstal i nadále platný a byl také víceméně respektován i během výstavby v 90. letech. V současné době můžeme mluvit o dokončené podobě urbanistického rozvrhu Budějovického náměstí, i když se celkový výraz zástavby významně proměnil a nepodařilo se realizovat všechny plánované prvky komunikačních teras, jak rozvinu v následující kapitole.

Umělecká díla v prostoru Budějovického náměstí a DBK

Dobově byly programy umělecké výzdoby ve veřejném prostoru předmětem velkého zájmu. Od poloviny šedesátých let existovala dokonce povinnost do architektonické realizace výtvarná díla zapojit.¹⁷⁸ Tzv. 4% zákon platný od roku 1965 ukládal investorovi za úkol využít určité procento ze stavebních nákladů v rámci architektonické realizace na umění. Za účelem posuzování vhodnosti i poslání námětů uměleckých děl působila na území hlavního města Prahy od roku 1966 Výtvarná komise, kterou v roce 1973 vystřídala Výtvarná rada.¹⁷⁹ Obvykle

¹⁷³ Správní archiv Prahy 4, Protokol o výkonu státního stavebního dohledu, 9.9. 1977.

¹⁷⁴ Es, Nábytek z největší prodejny. V hlavním městě otevřen Dům bytové kultury, *Rudé právo LXI*, 1981, č. 126, 30. 5., s. 2.

¹⁷⁵ Správní archiv Prahy 4, Rozhodnutí o časově omezeném povolení k předčasnému užívání stavby, 19. 8. 1981.

¹⁷⁶ V 80. letech se však s dostavbou areálu ještě počítalo, například: Věra Machoninová, Dům bytové kultury, *Architektura ČSR XXXXI*, 1982, s. 26., nebo: Miloslav Josef, Anketa, *Architektura ČSR XXXXIII*, 1984, s. 309.

¹⁷⁷ Josef Škorpil, Stanice Budějovická, in: Idem, *Pražské metro*, Praha 1990, s. 59.

¹⁷⁸ Tuto povinnost ustanovilo vládní usnesení *O řešení otázek uplatnění výtvarného umění v investiční výstavbě*. Jana Kořínková, Čtyřprocentní umění?, in: Pavel Karous, *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968-1989)*, Praha 2015, s. 455.

¹⁷⁹ Vzhledem k tomu, že dokumentace ke stanici metra Budějovická i k přiléhajícímu objektu Domu bytové kultury vznikala v průběhu první poloviny 70. let, vyjádření k umělecké výzdobě nalezneme ve fondu Výtvarné rady (Archiv hlavního města Prahy). Původní projekt komplexu se ovšem nikdy v celém rozsahu neuskutečnil, a proto

doporučila konkrétní řešení návrhu z více předložených variant.¹⁸⁰ Umělce si však vybíral sám architekt a měl také rozhodující roli při schvalování konečného konceptu.

Ke spolupráci si v rámci Budějovického náměstí přizvala Věra Machoninová mnohé výtvarníky, jejichž služby využila s manželem i pro jiné architektonické realizace. V době finalizace DBK měla již architektka zkušenost s konečným architektonicko-uměleckým působením obchodního domu Kotvy či hotelu Thermal, pro který navrhli umělecké instalace Miloslav Chlupáč či Stanislav Libenský a mnozí další. S druhým jmenovaným rozvinuli manželé spolupráci i v rámci DBK nebo berlínské ambasády. Grafický design zpracoval pro hotel Thermal Jiří Rathouský, jenž se zároveň věnoval i vizuální identitě metra a Domu bytové kultury. [119]

V pasáži na Budějovickém náměstí byla umělecká výzdoba určena především na čelní stěny, protože většinu bočních zdí měly tvořit buď vestibuly do přiléhajících objektů s vitrínami, či výkladce určené pro reklamní účely.¹⁸¹ Námětem pro umělce Arnošta Paderlíka, který v tomto případě s architektkou spolupracoval, měly být jižní Čechy. Umělec zvolil rostlinné motivy odkazující k četným vodním plochám tohoto kraje. Plastika s kovovými listy leknínů zaujala své místo v pasáži na stěně u schodiště směrem k mostu Ivana Olbrachta. [120] Se stejnými motivy pracoval Paderlík také například ve výzdobě obchodního domu Kotva.¹⁸²

Dům Bytové kultury měl velkorysý program výzdoby, skrz který se snažil pozitivně ovlivnit potencionálního zákazníka. Hlavní námět radost a rodina vycházel z představy, že typickým návštěvníkem DBK jsou mladí lidé vytvářející si nový domov.¹⁸³ Umělecké zpracování prostoru bylo promyšleno do posledního detailu, včetně barevného řešení zdi u parkoviště, odvětrávacích šachet, či zpracování interiérových doplňků jako byly koše na odpadky, popelníky, květináče nebo zábrany označující uzavřené provozy.¹⁸⁴

nebyly zrealizovány všechny zamýšlené umělecké objekty. Situaci dále komplikuje to, že mnohé umělecké realizace z původních míst postupně zmizely.

¹⁸⁰ Otakara Řebounová, Petra Vokáčová, *Výtvarná rada národního výboru hlavního města Prahy 1972 – 1991. Inventář*, (Archivní pomůcka archivu hlavního města Prahy), Praha 2013.

¹⁸¹ Archiv AHMP, Fond Výtvarné rady, Karton 1, Inv. č. 2, Zápis z 2. zasedání výtvarné rady NVP, 14. 8. 1973, Program ...5) Pasáž Budějovické náměstí – výtvarné řešení návrhy.

¹⁸² Karel Bohmann, Neutuchající energie, *Domov XIV*, 1976, č. 6, s. 34–36.

¹⁸³ Archiv AHMP, Fond Výtvarné rady, Karton 1, Inv. č. 32, Zápis z 20. zasedání výtvarné rady NVP, 26. 11. 1974, Program ...2) Dům bytové kultury, Budějovického náměstí, Praha 4.

¹⁸⁴ Archiv AHMP, Fond Výtvarné rady, Karton 96, Inv. č. 52, Zápis z 19. zasedání výtvarné rady NVP, 25. 11. 1975, Program ...3) Dům bytové kultury, Budějovické náměstí.

Díla s ústřední tematikou, tedy zmíněná radost a rodina, měla být umístěna na nejvíce exponovaných místech. V interiéru obchodního domu, hned proti vstupu do metra, bychom našli gobelín Radost od Alice Kuchařové. Ve vstupní hale se měl rovněž nacházet plastický reliéf Rodina od Václava Markupa, který pro DBK nakonec vytvořil dřevěný reliéf Žongléři.¹⁸⁵ [121] Ústřední témata měly doplnit drobnější umělecké realizace, například obraz Františka Ronovského, fotografie Tarasa Kusčinskyjho nebo textilní tapisérie Luby Krejčí.¹⁸⁶ Zajímavým uměleckým prvkem pevně spojeným s architekturou bylo ztvárnění betonových stěn v ústřední komunikační hale od sochaře Slavojce Nejdla. [122] Dle zápisu výtvarné rady měl mít tento reliéf čistě dekorativní účel, jehož jediným obsahem bylo znázornění tektonických sil.¹⁸⁷ Zvlněný pohled stejné haly materiálově korespondoval s dřevěným obložením stěn. Původně měl strop pojednat malíř Jiří Holý, ale nakonec zvítězilo prostorově dynamičtější pojednání.¹⁸⁸ Do exteriéru byla určena křišťálová plastika Stanislava Libenského a Jaroslavy Brychtové s původním názvem Květ,¹⁸⁹ jenž svým hladkým zpracováním odrážel oblohu v prostoru před budovou obchodního domu.¹⁹⁰ [123]

Dobové hodnocení

Vzhledem k nedokončenému stavu se prostor Budějovického náměstí setkával v 80. letech zejména s negativním ohlasem. Někteří autoři však tento prostor kritizovali v souvislosti se změnou pohledu solitérního uplatnění budov, které přinášela postmoderna. Byla to například Radomíra Sedláková, která v článku *Stavba a prostor v převážně pražských příkladech* uveřejněném v *Architektuře ČSR* na počátku roku 1989¹⁹¹ obecně kritizovala „budovu jako solitér s jeho vlastní ochrannou vrstvou prostoru.“ Sedláková dále psala, že „tím ovšem docházelo až ke ztrátě prostoru stavby jako by opravdu fungovaly jen samy o sobě, bez prostorových vazeb

¹⁸⁵ Vlastimil Vinter, Sochař Václav Markup, *Výtvarná kultura VI*, 1982, č. 5, s. 41–44.

¹⁸⁶ Archiv DBK, J. Pavlíková, Dům bytové kultury Praha, Dokladová část k hl.v. sr. výtvarná díla, 1982,

¹⁸⁷ Archiv AHMP, Fond Výtvarné rady, Karton 96, Inv. č. 52, Zápis z 19. zasedání výtvarné rady NVP, 25. 11. 1975, Program ...3) Dům bytové kultury, Budějovické náměstí.

¹⁸⁸ Archiv DBK, Ztvárnění stropu v prostoru eskalátorů, in: J. Pavlíková, Dům bytové kultury Praha, Dokladová část k hl.v. sr. výtvarná díla, 1982.

¹⁸⁹ Archiv DBK, Skleněná tavená plastika, in: J. Pavlíková, Dům bytové kultury Praha, Dokladová část k hl.v. sr. výtvarná díla, 1982

¹⁹⁰ Radomíra Sedláková, Sklo v architektuře in: Sylva Petrová, Jaroslava Brychtová, Stanislav Libenský: tvorba z let 1945-89: katalog výstavy Národní galerie Praha 1989, str. 54

¹⁹¹ Radomíra Sedláková, Stavba a prostor v převážně pražských příkladech, *Architektura ČSR XXXX*, 1989, č. 2. str. 41–44.

a souvislostí, bez sebemenšího úsilí o tvorbu prostoru,¹⁹² a mezi pozitivní příklady vhodného uplatnění domů v prostoru uvedla například dům ČKD Aleny Šrámkové.

Jako solitér bez prostorových vazeb se mohlo jevit osamělé DBK na téměř prázdné ploše Budějovického náměstí. Došlo zde tak k určitému paradoxu, kdy se snaha o maximální provázanost plánovaných budov, a to jak mezi sebou, tak s dopravní obsluhou, v konečné realizaci neprojevila dostatečně na to, aby působila jako městotvorná a přívětivá struktura. V čísle *Architektury ČSR* z roku 1984, kde je podrobně problematika prostoru Pankrácké pláně diskutována se k Budějovickému náměstí vyjádřil Jiří Štursa následovně: „*Při křižovatce Budějovické s transverzálou Podolí – Michle, kterou tvoří ulice Olbrachtova a Vyskočilova, je stanice metra. Nějaké náměstí zde nelze rozeznat. Pohled na různorodé a směrově se křižující hmoty rozmanitě vysokých zděných i panelových bytových domů, kancelářské výškové budovy a Domu bytové kultury, stojící opodál uprostřed trávníku, je málo příjemný a vede k závěru o nezdaru výstavby města na tomto místě, kde zahraniční návštěvník opouští pražský intravilán.*“¹⁹³ Podobně situaci vnímala na stránkách stejného periodika o několik let později již zmíněná Radomíra Sedláková. Zdůraznila zde především fakt, že pro nečitelnost prostoru bylo Budějovické náměstí administrativně zrušeno.¹⁹⁴ Optimisticky hleděli někteří autoři na plánované dokončení generelu. Byl to například Miloslav Josef, který v *Architektuře ČSR* napsal, že: „*na Budějovickém náměstí jsou příznivé prostorové podmínky pro dotvoření těžiště společenského života v soustředěném souboru objektů: Dům bytové kultury – hotel Tábor – kino – obchody při stanici metra I. Olbrachta a A. Staška.*“¹⁹⁵

Naproti tomu však Dům bytové kultury zaznamenával spíše pozitivní reakce. S ohlasem se budova setkala již ve fázi projektu, který získal 1. cenu v rámci *Přehledky architektonických prací 1968 – 1969*.¹⁹⁶ Stejnou cenu zde získal například také projekt podrobného územního plánu Jižního města architektů Lasovského a Krasného. Fotografie domu bytové kultury se v roce 1982, v době zahájení provozu, objevila nejen na titulní straně *Architektury ČSR*,¹⁹⁷ ale též na první straně časopisu *Československý architekt*.¹⁹⁸

¹⁹² Ibidem, s. 41.

¹⁹³ Jiří Štursa, Jak vidí Prahu – Pankrác chodec architekt, *Architektura ČSR XXXIII*, 1984, str. 310–312.

¹⁹⁴ Radomíra Sedláková (pozn. 191), s. 41.

¹⁹⁵ Miloslav Josef, Anketa, *Architektura ČSR XXXIII*, 1984, s. 309.

¹⁹⁶ Miloš Zachystal, Přehledka architektonických prací 1968 – 69, *Československý architekt XVI*, 1970, s. 1–3.

¹⁹⁷ *Architektura ČSR XXXI*, 1982, č. 1.

¹⁹⁸ *Československý architekt XXVIII*, 1982, č. 4.

Otevření Domu bytové kultury vítal tisk velmi příznivě. Obecně za tím byla skutečnost, že obchodní síť v Praze byla výrazně poddimenzovaná a každý nový přírůstek byl náležitě oceněn. Dům bytové kultury byl na jedné straně označován jako „nejmodernější prodejna nábytku nejen v ČSR, ale i v zemích RVHP,“¹⁹⁹ na straně druhé však kritice neuniklo dlouhé trvání výstavby. Dobře nebylo vnímané ani určité provizorium dané nedokončeností generelu Budějovického náměstí, kterým netrpěl pouze obchodní dům, ale také umělecká díla umístěná před budovou. Z katalogu k výstavě Stanislava Libenského a Jaroslavy Brychtové, konané v Národní galerii v roce 1989 se dozvídáme, že „Stéla před domem bytové kultury v Praze (Věra Machoninová) zatím doplácí na neurčitost zdejšího prostředí, v němž se jen málokdo dokáže naladit k prožitku zrcadlení oblohy a okolí v čirém důstojném pylonu příznačně hladkého tvaru.“²⁰⁰

Obchodní domy byly dobově vnímány jako stavby reprezentující vysokou životní úroveň socialistických zemí, což vystihuje Otakar Nový v knize *Soudobá architektura ČSSR*, kde také uvádí, že se „staly se architektonickými ozdobami našich sídel.“²⁰¹ Vysoké architektonické hodnoty DBK si povšiml například Josef Hrubý v *Architektuře ČSR*,²⁰² kde ji však představil v protikladu s kvalitou, přesněji řečeno nekvalitou nabízeného zboží. Stejný dojem z architektury DBK získala i Jiřina Loudová, která ve stejném časopise dokonce navrhovala využít budovu raději pro výstavní účely.²⁰³

Recenzenti pozitivně vnímali zejména řešení interiéru i logickou orientaci v prostoru, ale zaznamenáme také reakce na vnější podobu stavby. Josef Hejzar v článku *Praha ve znamení šedé?* exteriér obchodního domu uvedl jako příklad „poměrně dobré barevné kompozice.“²⁰⁴ Naopak již jmenovaný Josef Hrubý stavbě vyčítal rezavý kovový plášť, který dle jeho názoru „neladí s tím, že většina kupujících je mladá.“²⁰⁵

¹⁹⁹ Ašk, Dům bytové kultury, *Práce XXXVI*, 1980, č. 265, 8. 11. s. 1.

²⁰⁰ Radomíra Sedláková (pozn. 190), s. 54.

²⁰¹ Otakar Nový, Služby III, in: *Soudobá architektura ČSSR*, Praha 1980, nestr.

²⁰² Josef Hrubý, Dům bytové kultury, *Architektura ČSR XXXI*, 1982, s. 26–30.

²⁰³ Jiřina Loudová, Otazník nad funkcí domu bytové kultury v Praze, *Architektura ČSR XXXIV*, 1985, s. 14.

²⁰⁴ Josef Hejzar, Praha ve znamení šedé?, *Domov XXIV*, 1984, č. 2, s. 32–33.

²⁰⁵ Josef Hrubý (pozn. 202), s. 27.

5. Situace Budějovického náměstí po roce 1989

Prostranství na bývalém Budějovickém náměstí vstoupilo do posledního desetiletí 20. století ve značně nedokončeném stavu. V místě, kde plánovala Věra Machoninová hotel, byl rozestavěný objekt Domu družstevních rolníků a okolní parcely zely prázdnou. V devadesátých letech čekal však toto území významný rozvoj. V duchu doby 90. let se většiny parcel ujaly banky, nejvíce Česká spořitelna, a svou pobočku zde později vystavěla i Reiffeisenbank. Nové objekty doplnily ve své podstatě stále platný generel Budějovického náměstí daný před více než dvaceti lety architektkou Machoninovou.

5.1 Budovy České spořitelny první poloviny 90. let

Pozemek, původně určený pro budovu CKM a MF, získala v roce 1988 Česká spořitelna, která zde plánovala vystavět svou pobočku. Projekt byl zadán Pavle Kordovské, dceři manželů Machoninových, a ateliéru BETA v rámci Státního projektového ústavu, kde architektka v té době působila.²⁰⁶ Následně se práce přenesla do ateliéru PAK, který Kordovská společně s manželem po Sametové revoluci založila.²⁰⁷

Kolem roku 1990 přiojednala spořitelna přístavbu výpočetního střediska – nízkou budovu při nároží ulic Antala Staška a Budějovická – která se stala předmětem sporu mezi investorem a městským úřadem a zpozdilo se tak stavební povolení celého projektu.²⁰⁸ Stavební obvod Prahy 4 v rámci vyjednávání podmínek trval na umístění kina pro 150 diváků.²⁰⁹ Kinosál zde opravdu nakonec vznikl. Viditelně se propsal do exteriéru budovy v podobě organicky zaobleného tvaru v úrovni prvního nadzemního podlaží směrem do pasáže. Byla tak zachována určitá kontinuita od projektu CKM a MF k budově spořitelny.

Navržený objekt České spořitelny, realizovaný v letech 1992 – 1994, se již plnohodnotně hlásil k nové vlně střízlivé architektury a inspiraci funkcionalismem, jak ostatně autorka sama

²⁰⁶ Viz osobní korespondence s Pavlou Kordovskou, duben 2021.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Val, Pavla Kordovská: Spořitelna na Budějovickém náměstí, *Architekt XXXVIII*, 1992, č. 9, s. 3.

²⁰⁹ Ibidem.

uvedla v rozhovoru pro časopis *Architekt*.²¹⁰ Na meziválečnou architekturu odkazovala pásová okna či zavěšený rizalit na severozápadní fasádě. [124] Patříčná důstojnost hodná bankovní instituce byla budově dána kamenným leštěným obkladem i materiály užitými v interiéru. Přestože se jednalo o dobově aktuální architektonický projev, je možné na objektu spořitelny vyzorovat určité principy, které mohly souviset se sousedícím Domem bytové kultury. Jednalo se o komunikační věže, jež architektka částečně předsunula z hmoty budovy i jejich tvarové a materiálové odlišení. Také barevné detaily, jako je zaoblená střecha, zábradlí či římsy, laděné do sytě modré můžeme vnímat jako určitý protějšek k sytě červeným prvkům na fasádě DBK.

Spořitelna se dobře zapojila do urbanisticky složité situace okolí. Byla jí vyhrazena úzká parcela a dáno bylo též dvouúrovňové propojení se sousední budovou obchodního domu, jaké zde původně plánovala Věra Machoninová. Obě pěší plošiny pak mezi sebou propojilo schodiště přimknuté ke zkosené jihovýchodní fasádě bankovní pobočky, které se nezvykle rozevřelo směrem vzhůru. [125]

Ve stejném roce, kdy byla dokončena první budova České spořitelny (ČS I), zakoupila tato společnost v prostoru další objekt (ČS II).²¹¹ Jednalo se o rozestavěnou administrativní budovu, která se začala v osmdesátých letech realizovat jako Dům družstevních rolníků. Česká spořitelna byla v tomto případě již šestou firmou, která se stavby ujala, a konečně se jí podařilo budovu dokončit. Objekt byl však velmi problematický, koupí nemovitosti vznikly majetkoprávní neshody, které trvaly i po roce 2000,²¹² a sporné zůstalo také autorství budovy²¹³ i její architektonická úroveň. [126]

²¹⁰ Architektka zde uvádí snahu navázat na tradici funkcionalistických pojišťoven v malých městech, v Písku, Roudnici či Benátkách nad Jizerou. Val, Pavla Kordovská: Spořitelna na Budějovickém náměstí, *Architekt XXXVIII*, 1992, č. 9, s. 3.

²¹¹ Bohuslav Hatina, Tempo na Budějovické. Nové budovy pro Českou spořitelnu budou brzy hotovy, *Večerník Praha IV*, 1994, 14.6., č. 116, s. 4.

²¹² O majetkoprávních problémech, které vznikly v první polovině 90. let tisk hojně informoval. Například – Čtk, Do případu Urbánka, obviněného z podvodu, vstoupí Interpol, *Lidové noviny XI*, 1998, č. 62, 14. 3. s. 4. – Martin Jašminský, Spořitelna musí bojovat o svůj mrakodrap, *Idnes*, 12. srpen 2002, https://www.idnes.cz/ekonomika/podniky/sporitelna-musi-bojovat-o-svuj-mrakodrap.A020811_212517_ekoakcie_was, vyhledáno 13. 4. 2021.

²¹³ Zdroje se v tomto případě značně rozcházejí. V knize – Praha 1945 – 2003 (pozn.30), s. 114. – jsou jako autoři budovy uvedeni Marek Krčil, Zdeněk Franta a výtvarníci Josef Mžyk a P. Mykšík. Na webových stránkách malíře Mžyka – <http://www.mzyk.cz/realizace.html>, vyhledáno 13. 4. 2021. – je uvedena architektonická spolupráce na projektu s architektky Hauzírkiem a Trantou. V urbanistické studii PAK z roku 1995 se ve spojení s budovou objevuje architekt Pešta a Helika a. s. Chybně je například v publikaci – *Budějovická: metropolitní subcentrum očima studentů*, Fa ČVUT, Praha 2018, s. 130 – uváděna jako autorka Pavla Kordovská, která se v osobní korespondenci jasně vyjádřila, že s tímto projektem neměl ateliér PAK nic společného.

Na místě, kde vyrostla v letech 1994 až 1995²¹⁴ druhá budova České spořitelny, nakreslila Věra Machoninová v generelu z roku 1969 dvacetipodlažní hotel, a výšková dominanta měla být v tomto místě zachována. Došlo však k navýšení domu o několik podlaží v rámci prosklené střešní nástavby. Centrála České spořitelny byla pojata jako desková hmota, k níž přilehla na dvou stranách několikapodlažní přístavba, směrem k pasáži na půdoryse trojúhelníka a na opačné straně na půdoryse dvou pronikajících obdélníků tvarově reagujících na okolní uliční síť. Narozdíl od první budovy spořitelny zde již nedošlo k propojení vyvýšenou pěší platformou se sousedícím Domem bytové kultury, a o několik let později od sebe objekty izolovala ještě jednopodlažní přístavba DBK.

5.2 Urbanistická studie z roku 1995 ateliéru manželů Kordovských (PAK)

Snaha situaci bývalého Budějovického náměstí řešit komplexně se projevila až v roce 1995, kdy vzniklo sdružení pro Budějovické náměstí.²¹⁵ Ve stejném roce se také konala neformální diskuze k lokalitě Budějovické a jejích dílčích problémech. Mezi diskutujícími byli například zástupci městského úřadu Prahy 4, Dopravního podniku hl. města Prahy, Domu bytové kultury či stavební společnosti Helika (ČS II) a zúčastnila se také Věra Machoninová.²¹⁶ Jako závažný problém se v této době již jevil špatný stav nosných konstrukcí pasáže, na tuto opravu však neměl Dopravní podnik finanční prostředky. Právě budoucnost společných ploch a postup v případě nutných investic na opravy, byl jedním z hlavních bodů této schůze.²¹⁷

Významným posunem v úsilí dokončit diskutovaný prostor v koordinaci všech zúčastněných subjektů byla však až urbanistická studie z listopadu roku 1995, objednaná sdružením Budějovické náměstí.²¹⁸ Zpracoval ji architektonický ateliér PAK manželů Pavly a Petra Kordovských. K architektům studie, kteří se na řešení území podíleli, patřila rovněž Věra Machoninová, jež navrhla částečné úpravy DBK a několik nových objektů v jeho okolí při ulici Antala Staška.

²¹⁴ Jan E. Svoboda – Jinřich Noll, Praha 1945 – 2003 (pozn. 30), s. 114.

²¹⁵ Toto sdružení vzniklo v dubnu roku 1995 z iniciativy investorů, majitelů nemovitostí a orgánů města. Viz Archiv DBK, Atelier PAK, Urbanistická studie – Budějovické náměstí Praha 4, listopad, 1995.

²¹⁶ Správní archiv Prahy 4, Prezenční listina z jednání dne 25. dubna 1995 v DBK a. s. DOMOV PRAHA.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Archiv DBK, Atelier PAK, Urbanistická studie – Budějovické náměstí Praha 4, listopad, 1995.

Studie se věnovala prostranství bývalého Budějovického náměstí s realizovaným Domem bytové kultury a přilehlými budovami České spořitelny,²¹⁹ včetně jeho okrajů při ulicích Budějovická, Ivana Olbrachta, Antala Staška a Poláčkova. Rozpracovala společné prostory, navrhla rozšířit obchodní plochy v prostoru pasáže a vyprojektovala nové objekty, zejména v jihozápadní části lokality. [127– 131] Účely nových staveb měly odpovídat potenciálu místa, jako významného obchodního centra celoměstského typu s dobrou vazbou na městskou hromadnou dopravu i nedalekou severojižní magistrálu.

Architekti se rozhodli respektovat rozvrh daný v roce 1969 Věrou Machoninovou s ústřední osou pasáže a její bezprostřední vazbou na okolní budovy i jejich hmotové rozvržení.²²⁰ Stejně tak mělo být zachováno striktní oddělení pěších od automobilů. Autoři studie však vyjádřili snahu o určitou aktualizaci: *„Koncept založený na přelomu šedesátých a sedmdesátých let staví na výrazných solitérních objektech spojených pěšími komunikacemi s výraznou vazbou na dopravní systémy. Nově navrhované objekty, poučené vývojem architektury a urbanismu posledních dvaceti let dávají souboru některé městostvorné prostorové prvky založené zejména na pěším vnímání architektury a jejího parteru.“*²²¹

Jádro prostoru stále čekalo na své dokončení. Do jeho severozápadní části, kde se v té době nacházel trávník, navrhl Petr Kordovský dvoupodlažní podzemní nákupní centrum (HSP I), jehož plochá střecha měla tvořit volné pěší prostranství. Objekt měl být přístupný jak z pasáže, tak z povrchu proskleným vestibulem s oblou střechou. Součástí tohoto projektu byla také pěší lávka s výraznou příhradovou konstrukcí spojující protilehlé plochy po stranách pasáže. Tento motiv – viditelné příhradové nosníky – se na výkresech studie objevil i v jiných objektech. Centrální části území se týkalo dále rozšíření DBK o dvoupodlažní kuželovitou přístavbu s výraznou pultovou střechou (DBK X), jejíž autorkou byla Věra Machoninová. Měla se nacházet v místě mezi obchodním domem nábytku a Českou spořitelnou II. Snahou bylo rozšířit prodejní plochy DBK a zároveň jednoduše zpřístupnit zákazníkům jeho podzemní podlaží.

Největší rozvoj se měl týkat jihozápadního území bývalého náměstí, které Věra Machoninová ve studii z roku 1969 pojednala jako klidové zelené plochy. V rámci nového návrhu zde byl vyprojektován park s ústředním objektem střediska volného času, ohraničený při ulici Antala Staška třemi budovami, nazvanými jako DBK I – III, a na druhé straně dalším souborem

²¹⁹ Druhá budova spořitelny při severozápadní fasádě DBK, nebyla v této chvíli ještě kompletně dokončena, ale finalizace se plánovala do konce roku 1995.

²²⁰ Archiv DBK, Atelier PAK, Urbanistická studie – Budějovické náměstí Praha 4, listopad, 1995.

²²¹ Ibidem.

staveb určených převážně pro Českou spořitelnu (ČS III). Budovu střediska volného času nakreslila Pavla Kordovská jako nízký objekt na oválném půdorysu se skořepinovou střechou. Architektka Kordovská rovněž zpracovala dvě varianty polyfunkčních budov, označených jako Česká spořitelna III, v těsné blízkosti volnočasového centra a plánovaného vjezdu do rozlehlých podzemních garáží náležících výškové budově spořitelny.²²² Navrženy byly jako kubické objemy z režných cihel v kombinaci se skleněnou fasádou a ukončené pultovou střechou. Jejich účel měl být částečně administrativní a z části rezidenční.

Při ulici Antala Staška měl tento prostor uzavírat komplex tří vzájemně propojených budov DBK Věry Machoninové, které autorka pojala v organických tvarech reagujících na křivku okolních cest. Na projektových výkresech je patrný výrazný prvek přiznaných příhradových konstrukcí v můstcích mezi prvními dvěma objekty, kde měl být vjezd k parkingu DBK. V parteru budov měly být umístěny obchody, ve vyšších patrech kanceláře a byty.

Při ulici Ivana Olbrachta, v místě, kde mělo původně vyrůst administrativní sídlo Škody navrhl Petr Kordovský čtrnáctipodlažní komerční centrum s přímou vazbou na pasáž. Architekt budovu vyprojektoval jako kubický objem s vystupující komunikační věží směrem do zadní uličky Pacovské. Tato administrativní budova následovala původní projekt Věry Machoninové v tom, že měla mít také zcela otevřený parter sloužící jako případné přístřeší cestujícím na zastávce autobusu. Díky navržené celoskleněné fasádě, měl být z exteriéru patrný výrazný kompoziční prvek – přemostění pasáže s trasou metra, zdůrazněné příhradovými nosníky.

Přes ulici Budějovická na severním nároží bývalého náměstí byla architektky Pospíšilem a Rejchlem navržena v rámci studie budova Telecomu hmotově odpovídající komerčnímu centru. V tomto místě původně Machoninová navrhla administrativní objekt s rozsáhlým pozemním parkovištěm. Telecom byl vyprojektován jako soustava dvou samostatně stojících jednotek, propojených pouze v prostoru ploché střechy a podzemním parkovištěm. Architekti akcentovali zejména volně stojící nárožní objekt, který pojali v dynamické formě, zakřivením připomínající optickou čočku. Fasáda měla být celoskleněná a sami architekti se v průvodní zprávě k projektu hlásili k neofunkcionalistické tendenci soudobé architektury.²²³

Do východního okraje lokality, při nároží ulic Budějovická a Sedlčanská, navrhla studie ještě jeden objekt, označený jako HSP II. Tuto drobnější, účelem obchodně administrativní a bytovou

²²² Varianty se lišily zejména hmotovým uspořádáním, kdy v první variantě dva objekty tvořily jednu budovu. V druhé variantě každá budova stála samostatně.

²²³ Archiv DBK, Atelier PAK (pozn. 220).

stavbu, vyprojektoval architekt Petr Kordovský. Stejně jako u Telecomu se budova dělila na dva objemy – oválným na nároží a pravoúhlým při ulici Budějovická, se společným suterénem.

5.2.1 Realizace a současný stav

Z urbanistické studie architektonického ateliéru PAK se nakonec zrealizovaly pouze čtyři objekty, podzemní parkoviště pod Českou spořitelnou při ulici Poláčkova a tři stavby Petra Kordovského. Bylo to nákupní centrum HSP I s úpravou střešní terasy jako pěšího prostoru, most přes pasáž a komerční centrum pro Reiffeisenbank ukončující linii pasáže na severozápadní straně. [132] Tyto projekty byly hotové v roce 2002, tedy opět se značným zpožděním oproti původně zamýšlenému cyklogramu.²²⁴

Záměr urbanistické studie ateliéru Kordovských dokončit bývalé Budějovické náměstí ve vzájemné spolupráci všech vlastníků se z dnešního pohledu nejeví jako úspěšný. Dle projektu z roku 1995 bylo zrealizováno velmi málo a důraz, který studie kladla na parter i veřejná prostranství, se v konečném účinku příliš neprojevil, což shrnula Pavla Kordovská v reakci na současný stav území slovy: „*Parter, veřejné prostory, to je tragédie.*“²²⁵

Ani jeden projekt architektky Machoninové nebyl uskutečněn. V 90. letech však částečně autorka spolupracovala na rekonstrukci a úpravách Domu bytové kultury, kam se v roce 1991 nastěhovala IKEA a po polovině 90. let obchodní síť Prior.²²⁶ Machoninová například navrhla rozšíření kanceláří o střešní nástavbu. V rámci stavebních zásahů nakonec nastalo několik konfliktů, po kterých se vedení s architektkou rozešlo ve zlém.²²⁷ Z budovy zmizel původní mobiliář i umělecká díla a definitivní ránu interiéru udělila rekonstrukce v roce 2006, která například změnila barevné ladění eskalátorové haly z červené na bílou.²²⁸ [133] Posunutím původně ustupující skleněné stěny v parteru bylo poškozeno celkové vyznění budovy, jež dříve se svým proskleným pláštěm spodních podlaží v divákovi navozovala pocit až vznášející se

²²⁴ Archiv DBK, Atelier PAK, Pravděpodobný scénář území (pozn. 220)

²²⁵ Viz osobní korespondence s Pavlou Kordovskou (pozn. 206).

²²⁶ <http://retro.dbkpraha.cz/dum-bytove-kultury.php>, vyhledáno 13.4. 2021.

²²⁷ Toto mi sdělil technik DBK, Petr Zajíček, který na svém postu působí od 90. let. Jako jeden z hlavních předmětů sporu uvedl budování nového výtahu na severovýchodní fasádě.

²²⁸ Lukáš Beran, Archiweb. Dům bytové kultury, 26. 8. 2006, <https://www.archiweb.cz/b/dum-bytove-kultury>, vyhledáno 10. 4. 2021.

architektury. V rámci této rekonstrukce byla dále provedena přístavba směrem k objektu České spořitelny II a vnější fasáda DBK byla postupně degradován na reklamní plochu. [134]

Část původně plánovaných zelených ploch náměstí ustoupila nově navrženým budovám či přístavbám. Největší urbanistickou změnou prošlo jihozápadní území, kde těsně před milénium vyrostla administrativní budova České spořitelny dle projektu ateliéru Omicron K architekta Martina Kotíka.²²⁹ [135] Nový objekt s třemi rovnoběžnými křídly spojenými z jedné strany celoskleněnou fasádou vstoupil do prostoru parku zcela neorganicky a pojmul tak většinu jeho plochy. V jeho blízkosti vznikla o několik let později budova Budějovická alej podle projektu Alfaville architects – jako zakřivená horizontální hmota u ulice Antala Staška s převyšujícím kolmým křídlem zařízlým do objemu stavby.²³⁰ Tato osmipodlažní část výškově ohraničila ústřední prostor bývalého náměstí s Domem bytové kultury z jižní strany a proměnila tak hmotovou kompozici místa. [136]

Při ulici Budějovická, na místě učeném pro budovu Telecomu, vyrostla v roce 2009 nižší administrativní budova z ateliéru Pata a Frýdecký architekti s dominující hodinovou nárožní věží.²³¹ [137] Poslední novostavbou v prostoru je administrativní budova Tetris na nároží ulic Budějovická a Sedlčanská z roku 2013. Je dílem Ateliéru 6, který se dle vlastních slov snažil „nepokračovat v další tříštění lokality ... ale pokusit se najít v okolí spojující principy a barevnost.“²³² Výsledkem je budova kombinující vzájemně různě předsunuté rozdílné typy fasád a celek tak více než sjednocuje, podtrhuje zdejší chaotickou situaci. [138]

Dnešní situaci bývalého Budějovického náměstí [139–147] komplikuje zejména havarijní stav pasáže u Domu bytové kultury, která od neformální schůze v roce 1995 neprošla nutnou rekonstrukcí. Pěší platforma u Domu bytové kultury, je proto z velké části veřejnosti uzavřená. Oficiálním majitelem tohoto pozemku je magistrát, který dokonce chvíli uvažoval o demolici terasy, nebo o prodeji parcely. Na nivó mezi DBK a spořitelnou si však částečně kladou nárok vlastníci těchto objektů a je zde také možnost, že by mohl spadat pod Dopravní podnik hlavního města Prahy, který je majitelem pasáže u metra. Všechny strany měly v roce 2019 podepsat

²²⁹ Omicron K, Česká spořitelna, projekt 1998 – 1999, <http://www.arch.cz/omicron/?110039000277000000000582>, vyhledáno 14. 4. 2021.

²³⁰ Alfaville architects, Budějovická alej, dokončena 2005, <https://www.alfaville.cz/page6/>, vyhledáno 14. 4. 2021.

²³¹ Pata & Frýdecký architekti, Office park trianon, dokončena 2009, <http://patafrýdecky.cz/index.php?cID=142>, vyhledáno 14. 4. 2021.

²³² Atelier 6, Administrativní budova „Tetris“, projekt 2011 – 2012, realizace 2013, http://www.a6.cz/projekt_administrativa.html, vyhledáno 14. 4. 2021.

memorandum o spolupráci a začít s opravami.²³³ Avšak teprve nyní se město rozhodlo přikročit k nezbytné rekonstrukci, jejíž začátek naplánovalo na duben 2021.²³⁴ V době dokončení práce tento termín již minul. Osud pasáže zůstává tedy stále otevřený. Můžeme jen doufat, že Praha urychleně přistoupí k nutné rekonstrukci ve prospěch cestujících, kterých tudy procházelo za normálního stavu až 65 000 denně.²³⁵ V lepším případě můžeme vyjádřit přání, aby si město uvědomilo, že tento prostor je na jeho poměry poměrně unikátní a špatným stavem veřejných prostorů trpí též architektonicky hodnotné stavby matky a dcery – DBK Věry Machoninové a budova České spořitelny Pavly Kordovské.

²³³ ČTK, Praha podepíše memorandum o opravě pasáže na Budějovické, idnes, 4. únor 2019, https://www.idnes.cz/praha/zpravy/praha-budejovicka-pasaz-dbk-oprava.A190204_105522_praha-zpravy_nuc, vyhledáno 14. 4. 2021.

²³⁴ ČTK, Oprava terasy u metra C Budějovická vyjde na 34, 2 milionu korun, Seznam zprávy, 29. 3. 2021, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/oprava-terasy-u-metra-c-budejovicka-vyjde-na-342-milionu-korun-148804>, vyhledáno 14. 4. 2021.

²³⁵ Evžen Kyllar (pozn. 26), s. 351.

6. Závěr

Prostor bývalého Budějovického náměstí se z dnešního úhlu pohledu nejeví jako úspěšná realizace. U stanice metra Budějovická s terénově sníženou pasáží stojí nesourodá zástavba odlišné architektonické úrovně. Veřejná prostranství jsou v dezolátním stavu a chodec se kvůli s tím souvisejícím uzavírkám nemůže místem svobodně pohybovat. Důležité je si uvědomit, že u zrodu této nepřívětivé situace stála nezdařená realizace generelu architektky Machoninové. Její projekt Budějovického náměstí byl uskutečněn pouze fragmentárně, což u takového komplexu vzájemně provázaných budov způsobilo značnou nečitelnost tohoto prostranství, jehož jméno – Budějovické náměstí bylo i následně administrativně zrušeno. Člověk, který měl být základním uživatelem pasáže, teras a platform, tak byl na rozdíl od toho, aby byl prostorem logicky veden, výrazně dezorientován. Snaha o propojení objektů pěšími platformami zapříčinila po revoluci, v roce 1989, také spory ohledně vlastnictví společných prostor a svoji roli tyto konflikty sehrály i v odkládání rekonstrukce.

Dokončit po dekádách rozestavěné území Budějovického náměstí se podařilo až po roce 2000. Přitom snahu vytvořit na tomto místě čtvrté centrum můžeme sledovat už od 20. let 20. století, kdy sem plán Státní regulační komise (se zakomponovaným urbanistickým rozvrhem Pavla Janáka) umístil rozlehlé náměstí, kam měly ústít široké bulváry. První objekt, který zde vznikl s tímto plánem neměl nic společného – provizorní stavba hasičské zbrojnice z období druhé světové války. Tato budova přečkala plány Jindřicha Kriseho, který zvítězil roku 1956 v soutěži na urbanistický rozvrh Pankrácké pláně a Budějovické náměstí řešil jako velký kruhový objezd. Zmíněná stavba přežila i projekt Vladimíra Bally z roku 1964, jenž doprostřed prostoru vyprojektoval obchodní dům, kino, administrativní budovy a hotel. Hasičská stanice byla stržena až na přelomu 60. a 70. let, kdy ustoupila realizaci Domu bytové kultury. V této době totiž docházelo k zásadnímu přehodnocení staršího konceptu kvůli výstavbě metra.

Zajímavou skutečností bylo, že Věra Machoninová získala zakázku na Budějovické náměstí přímo (bez architektonické soutěže) přes architekta hlavního města Prahy Jiřího Voženílka, který ji doporučil investorovi obchodního domu nábytku. V roce 1968 navrhla první verzi prostoru Budějovického náměstí s Domem bytové kultury provázaným se stanicí metra. Zde ještě zachovala některé budovy z předchozího projektu Vladimíra Bally.

Ve druhé variantě z roku 1969 pojala architektka Budějovické náměstí již zcela osobitým způsobem. Navrhla ho jako trojrozměrnou strukturu rozvíjející se v různých výškových úrovních od stanice metra, jež byla základním kamenem celého rozvrhu. Stanice měla ústít vestibuly

do snížené pasáže, se kterou byly přímo provázány okolní navržené budovy. Do jádra prostoru umístila Machoninová kromě DBK také dvacetipodlažní hotel s lázněmi a nižší administrativní budovu Cestovní kanceláře mládeže a Mladé fronty. Tyto stavby měly být ještě vzájemně propojené pěšími platformami. Na pasáž měl přes ulici navazovat Administrativní objekt Škody a jedinou izolovanou stavbou generelu se měla stát blíže nespecifikovaná administrativní budova, nakreslená za Budějovickou ulicí. Podobu urbanistického rozvrhu Budějovického náměstí určilo několik faktorů. Důležitým činitelem byl urbanistický rozvrh Pankrácké pláně Jindřicha Kriseho, který určil vzhled panoramatu Pankráce s hmotovou gradací ve středu a doprovodnými výškovými stavbami na ose plánované severojižní magistrály, která měla procházet i přes Budějovické náměstí. Zásadní byla však pro architektku Machoninovou stanice metra, jež zhodnotila význam centra z hlediska obslužnosti, a ovlivnila tak rozsah stavebního programu. Důraz, který Machoninová v rámci prostorového uspořádání celého komplexu na stanici kladla, vycházel také z idejí iniciativy Hut' Karla Pragera.

Karel Prager byl dlouholetým kolegou manželů Machoninových. Spolupracovali v rámci několika soutěžních projektů a později společně založili Sdružení projektových ateliérů. Na konci šedesátých let docházelo ke kvapnému překreslování plánů pražské podzemní dráhy kvůli změně dopravního prostředku z podpovrchové tramvaje na metro. Prager proto oslovil několik architektů²³⁶ a umělců s cílem předložit kvalitní návrhy plánovaných stanic a využít jejich potenciál jako středisek společenského života.

Víceúrovňové řešení, které Machoninová pro Budějovické náměstí zvolila, bylo pro svou dobu poměrně typické. Projektovala se tak čtvrt'ová centra pražských sídlišť a mnoho příkladů bychom našli i v zahraničí. Zajímavá je podobnost generelu Machoninové se středisky tzv. Pampus planu architektů Broeka a Bakemy z roku 1964. Mohla se jimi inspirovat, neboť tato nizozemská dvojice byla v Československu poměrně známá. Ani v rámci vlastní tvorby to nebylo poprvé, kdy se takto pokusila přeformulovat prostor s danou uliční sítí. Už v roce 1963 s manželem Vladimírem Machoninem předložili v Brně soutěžní projekt na Dům múzických umění s ústřední pěší terasou propojující jednotlivé budovy. Zde se však toto řešení nesetkalo s úspěchem. Stejně tak nebyl uskutečněn ani jejich návrh na Ústřední nádraží v Praze z roku 1966 s prostorovým oddělením jednotlivých komunikačních úrovní ve snaze vyřešit zdejší složitou dopravní situaci.

Machoninovi byli architekti, kteří do svého vrcholného tvůrčího období dospěli na konci šedesátých let. V této době také získali nejvíce zakázek, ve kterých zužitkovali podněty z mnoha

²³⁶ Mezi architekty byla Věra Machoninová, Miroslav Masák, Karel Hubáček nebo František Šmolík.

soutěží, kterých se v průběhu tohoto desetiletí zúčastnili. Můžeme si ale klást otázku, zda bychom tato léta považovali za vrchol i v případě, že by nenastala normalizace a Machoninovi by mohli nadále svobodně tvořit a soutěžit, což jim bylo odepřeno.

Projekt generelu na Budějovickém náměstí v sobě šťastně syntetizoval některé prvky z Hotelu Thermal i dynamických soutěžních návrhů Národního shromáždění či hotelu na Dlabačově. Budovy určené na Budějovické náměstí se vyznačovaly horizontálním členěním fasády a materiálovým i hmotovým odlišením komunikačních věží. Toto se následně osvědčilo také v realizaci obchodního domu Kotva a berlínské ambasády. Budova CKM a MF se od ostatních navržených objektů odlišovala visutým organickým tvarem kinosálu, který se v mnohém podobal festivalovým kinům Thermalu. Staticky byla nejodvážnější budova Škody s dynamickou kompozicí vůči sobě různě posunutých etáží, navazující na výše zmíněné pražské projekty.

Výslednou realizaci generelu architektky Machoninové potkal podobný osud jako plánovaná centra pražských sídlišť. Neuskutečnil se ve své velkorysé podobě, ale pouze ve fragmentu. Ovšem i v rámci Domu bytové kultury s pasáží jsme mohli do nedávna sledovat připomínku velkoleposti zamýšleného konceptu tohoto městského střediska – v jeho výzdobě. Umělecká díla a interiérové vybavení bylo bohužel z velké části během rekonstrukcí odstraněno.

Socialistické Československo se potýkalo s nedostatky stavebních materiálů, v důsledku toho se tak architektonické projekty často táhly i celá desetiletí. Toto byl rovněž příklad prostranství Budějovického náměstí, kde provizorní řešení trvalo od otevření stanice metra v roce 1974. Do této situace nakonec vstoupila změna politického uspořádání a nové požadavky investorů. Kapitalismus nastartoval rychlý rozvoj zdejší lokality, kde nakonec vznikly čtyři novostavby bankovních institucí. Dvě z nich zde vyrostly už v první polovině devadesátých let.

V roce 1995 se projevila nutnost řešit prostor bývalého Budějovického náměstí v koordinaci všech zúčastněných subjektů a konečně zde vytvořit přívětivý prostor. Z iniciativy sdružení Budějovického náměstí vznikla urbanistická studie ateliéru PAK manželů Kordovských. Pavla Kordovská, dcera architektky Machoninové, v sousedství DBK navrhla již v předchozích letech budovu České spořitelny, která se organicky včlenila do složité situace a navázala na obchodní dům pěší platformou. V objektu České spořitelny, na místě plánované administrativní budovy CKM a MF, bylo realizováno kino, které se viditelně propsalo do jejího exteriéru. Zajímavé je pozorovat tuto kontinuitu mezi původním projektem Věry Machoninové z roku 1969 a novostavbami manželů Kordovských. Provázanost projektů můžeme spatřovat přímo v jejich personálním obsazení. Ke studii v roce 1995 byla přizvána také architektka Věra Machoninová, která navrhla kontrastní přístavbu k DBK a nové objekty v organických tvarech k ulici Antala

Staška. V aktuálním architektonickém projevu bylo dle plánů Petra Kordovského uskutečněno pěší přemostění pasáže a zůstal zachován též otevřený parter ve stavbě komerčního centra na původní parcele administrativní budovy Škody. Ve své podstatě zůstalo platné i hmotové rozvržení centrálního prostoru s pasáží. Paralelu bohužel můžeme spatřovat také v realizaci studie ateliéru Kordovských. Jejich snaha o městotvorné prvky a důraz na parter skončila opět nezdarem. Zrcadlem lokality budiž nejnovější stavba Tetris Ateliéru 6 se čtyřmi odlišnými typy fasád na nároží ulic Budějovická a Sedlčanská.

Otázkou zůstává, proč se tedy na tomto místě nikdy nepovedlo vytvořit přívětivé městské prostranství. Na vině mohl být už samotný prostor náměstí ohraničený ze tří stran rušnými ulicemi. Nebyl zde tedy dostatek plochy pro bohatý stavební program odpovídající významu této křižovatky se stanicí metra. Atraktivní stavební parcele ustoupil později i park plánovaný Věrou Machononovou na nároží ulic Antala Staška a Poláčkova. Důvodem mohly být také zcela odlišné přístupy obou politických uspořádání. Socialistická výstavba trpěla pomalou realizací objektů, a naproti tomu porevoluční stavební aktivita jednala někdy až příliš rychle. I přes snahy iniciativy Budějovického náměstí se nepodařilo najít v tomto směru požadovanou rovnováhu.

Přestože má lokalita Budějovická mnoho nedostatků, můžeme zde pozorovat některé kvalitní a ojedinělé prvky. Jedná se zejména o velkorysé pojetí stanice metra s obchodní pasáží a přímým napojením na Dům bytové kultury dle projektu Věry Machoninové. Tato stavba náleží právem k jejím vrcholným realizacím a bezesporu by si zasloužila větší pozornost i péči. Vzhledem k tomu, že víceúrovňových řešení městských center u nás mnoho nevzniklo, je tento realizovaný fragment výjimečným počinem. Stává se totiž také existujícím dokladem dobového uvažování o urbanismu. Pokud by se generel z roku 1969 zrealizoval ve své původní podobě, jednalo by se nepochybně o unikátní soubor staveb vysoké architektonické hodnoty, který by jen těžko hledal konkurenci.

7. Resumé

Práce se zabývá projektem Věry Machoninové na urbanistický celek Budějovického náměstí v Praze datovaným do roku 1969, který do této doby nebyl odbornou literaturou podrobně zhodnocen. Jednotlivé části textu chronologicky sledují prostor a okolí Budějovického náměstí od počátku 20. století až po současnost, představují tak generel architektky Machoninové v kontextu místní urbanistické situace. Zároveň je tento projekt uveden do souvislostí díla manželů Machoninových a víceúrovňového urbanismu na československých i zahraničních příkladech.

Architektka získala zakázku přímo, bez architektonické soutěže. Nejprve vyprojektovala obchodní Dům bytové kultury, ohledně kterého ji oslovil investor Nábytek o. p., a následně ve dvou verzích rozpracovala generel Budějovického náměstí. Na konci 60. let totiž docházelo k přehodnocení staršího urbanistického plánu Vladimíra Bally z roku 1964 kvůli nově vznikající stanici metra v tomto místě. První studie z roku 1968 plánovala některé Ballovy stavby na náměstí zachovat, ovšem ve druhé verzi pojala architektka toto prostranství již zcela osobitým způsobem. Budějovické náměstí Machoninová navrhla jako trojrozměrnou strukturu rozvíjející se v různých výškových úrovních od stanice metra v jejím centru. Na zastávku podpovrchové dopravy navazovala terénově snížená pasáž, do které ústily vestibuly čtyř navržených objektů, jenž byly částečně propojeny pěšími platformami. Byly to Dům bytové kultury, hotel s lázněmi, administrativní budova Cestovní kanceláře mládeže a Mladé fronty a rovněž Administrativní objekt Škody bez napojení na ostatní budovy zvýšenou terasou. Součástí generelu byl ještě blíže nerozpracovaný objekt umístěný přes Budějovickou ulici.

Podobu urbanistického rozvrhu Budějovického náměstí určilo několik faktorů. Jednalo se především o stanici metra, jež zhodnotila význam centra z hlediska obslužnosti, a ovlivnila tak rozsah stavebního programu. Pasáž s přímým napojením na metro a plánované budovy vycházela z iniciativy Hut' Karla Pragera, se kterou architektka v té době spolupracovala. Dalším činitelem zde byl urbanistický rozvrh Pankrácké pláně Jindřicha Kriseho z roku 1956, který určil podobu panoramatu Pankráce s hmotovou gradací ve středu a doprovodnými výškovými stavbami na ose plánované severojižní magistrály. Roli sehrál také soudobý urbanistický názor. Víceúrovňové řešení sektorových center se objevovalo například v projektech pražských sídlišť. Machoninovi takový koncept navrhli už v roce 1963 pro Brněnské Veveří. V zahraničí se prostorový urbanismus objevoval kupříkladu na plánech členů Týmu X, z nichž je zajímavý tzv. Pampus plan holandských architektů Bakemy a Broeka na rozšíření Amsterodamu z poloviny šedesátých let, který není nepodobný generelu Věry Machoninové.

Dnešní podoba Budějovického náměstí je určena zejména výstavbou po roce 1989. Hned v první polovině 90. let zde vznikly dvě stavby České spořitelny. První z nich vyprojektovala ve stylu neofunkcionalismu Pavla Kordovská, dcera Věry Machoninové. Vyrostla naproti přes pasáž u DBK, se kterým byla spojena i původně plánovanou pěší terasou. K těmto stavbám následně přibýly realizace z urbanistické studie PAK z roku 1995 ateliéru manželů Kordovských, jenž vycházela ze snahy občanské iniciativy dokončit tento prostor ve spolupráci zdejších vlastníků. Později zde vznikly ještě další objekty různých architektonických ateliérů.

Generel architektky Machoninové z roku 1969 se uskutečnil pouze fragmentárně, ale i tak zde můžeme nalézt množství prvků, jež jsou v českém prostoru výjimečné. Velkorysé provedení stanice metra s pasáží a přímým napojením na Dům bytové kultury je dokladem nejen vrcholného období architektky, ale též soudobým urbanistickým názorem, nejen v Československu.

Resumé

This thesis focuses on project of Věra Machoninová – the urban complex of Budějovická square in Prague dated to 1969. This project wasn't thoroughly discussed in specialized papers and literature yet. Sections of this thesis reveal the history of this place from the beginning of 20th century until present in chronological order and introduce this project in the context of local situation. Besides, it is demonstrated in connection with the rest of work of the architects duo Vladimír and Věra Machonin same as multiple-level urbanism in Czechoslovakia and rest of the world.

Věra Machoninová got this task directly, without any architectural competition. First step was proposal of Dům Bytové Kultury (the DBK – Centre of Housing Culture) which was requested by Czechoslovak furniture corporate Nábytek o. p. After this followed the whole urban complex of Budějovická square in two versions. In the end of the sixties there was ongoing discussion about older urban plan from Vladimír Balla dated to 1964 because of planned state-of-the-art Metro line in this area. The first version of Věra Machoninová project from 1968 followed previous work of V. Balla in the term of keeping some of the buildings, but the second version was in a very expressive manner characteristic for Věra Machoninová. It was a vision of three-dimensional structure connecting the Metro station (in the center) and the whole place on three different levels, with no further connection with Balla's work. Starting with the station in the bottom, above which was located transversal passage – still in lower terrain – to which were located entries to four buildings of urban complex, connected also on upper level via platform for pedestrians. It included the DBK, hotel and spa, same as two administrative buildings for Škoda and CKM&MF. In the plans was also included another object across Budějovická street without further specification.

The image of urban distribution was given by multiple factors. The most important one was the Metro station which gave this place high value from the point of urban connectivity and serviceability. The lowered passage directly connected to Metro was based on Karel Prager initiative Hut' with which was architect Machoninová in close cooperation. Another factor was plan of urban distribution of Pankrác meadows made by Jindřich Krise in 1956 giving overall image of Pankrác panorama with respect to newly planned north-south highway. Important role had also idea of urbanism in this era. The multiple-level solution of urban complexes appeared for instance in Prague housing estates, this concept was also proposed by Machonins duo previously in 1963 for Veverí in Brno. The idea was popular outside Czechoslovakia too, like some proposals of Team X members. Especially the so-called Pampus plan from Dutch architects Bakema and

Broek for Amsterdam dated to middle of sixties which has some visible similarities with the urban complex from Věra Machoninová.

Current status of Budějovická square is mostly given by new buildings made after 1989. Right in the beginning of 90's there were made two for Česká spořitelna. The first one was styled to neofunctionalism and the lead architect was Pavla Kordovská, daughter of Věra Machoninová. It was located in front of the DBK across the lowered passage. In 1995 another projects from atelier PAK (again wife and husband architect duo, but this time Kordovský instead of Machoninovi) were built. These were strongly requested by public initiative because until then the place was still unfinished. Later there were made further constructions from various architects and ateliers.

From the original project of Věra Machoninová was realized just a fragment but still there are many unique elements for Czechoslovakia of this era. The high-minded vision of whole complex connecting Metro and DBK via transversal lowered passage is perfect example of peak period of Věra Machoninová's work, same as historical opinion of urban distribution not just inside the borders of Czechoslovakia.

8. Literatura a prameny

8.1 Archivní zdroje

Archiv Domu bytové kultury, Dům bytové kultury – Souhrnné projektové řešení – technická zpráva/ Atelier PAK, Urbanistická studie – Budějovické náměstí Praha 4, listopad, 1995/Plány interiérového vybavení.

Archiv Dopravního podniku hlavního města Prahy, Stanice Budějovická, CN4–CN5.

Archiv hlavního města Prahy, Oddělení fondů novodobé správy, Fond Výtvarné rady/ Otakara Řebounová, Petra Vokáčová, *Výtvarná rada národního výboru hlavního města Prahy 1972 – 1991. Inventář*, (Archivní pomůcka archivu hlavního města Prahy), Praha 2013/ Fond Výstavba hlavního města Prahy – generální ředitelství, dokumentace k výstavbě metra.

Archiv Institutu plánování a rozvoje, Budějovické náměstí PÚP 1961, 1968/ Zástavba náměstí AK 1994, 1997/Věra Machoninová, *Budějovické náměstí na Pankráci. Urbanistická studie – alternativa b. Průvodní zpráva*, Praha 1969/Praha 4, Budějovické náměstí, komplexní cyklogram výstavby, červen 1969/Vladimír Balla, *Průvodní zpráva. Budějovické náměstí – čtvrtové centrum*, Praha 1964/Huť, *Architektonická tvorba stanic metra - Metro nový fenomén města*, Metroprojekt, 1971.

Archiv Národní galerie, plány k objektům Domu bytové kultury, Administrativní budově Cestovní kanceláře mládeže a Mladé fronty, Administrativní budově Škody.

Správní archiv Prahy 4, dokumentace k objektům: Budějovická 1667/64, Česká spořitelna, Budějovická 1912/64a,b, Česká st. spořitelna, Olbrachtova 1929/62, KC Budějovická Reiffeisen, Olbrachtova 2006/9.

8.2 Publikace a statě v kolektivních pracích

Bartoš Jiří, *Praha 4*, Praha 2001.

Baše Miroslav – Petr Kratochvíl – Miroslav Masák et al., *Česká architektura 1945 – 1995* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 1995.

Beneš Ondřej, Budova velvyslanectví ČSSR v Berlíně, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 104–109.

Beneš Ondřej, CKM – Cestovní kancelář mládeže a Mladá fronta, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 86–89.

Beneš Ondřej, DBK – Dům bytové kultury, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 78–81.

Beneš Ondřej, Generel Budějovického náměstí, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 74–77.

Beneš Ondřej, Škoda – Administrativní budova, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 90–91.

Benevolo Leonardo, *The History of the City*, MIT Press 1980.

- Biegel Richard – Sedláková Radomíra, *Nová scéna Národního divadla*, Praha 2010
- Biegel Richard, Návrat modernismu (1958 – 1970), in: Idem, *Město v bouři* (nepublikovaný rukopis), Praha 2021, s. 299–383.
- Borovička Blahomír – Jiří Hrůza, *Praha. 1000 let stavby města*, Praha 1983.
- Brůhová Klára, *Pražské vize*, Praha 2018.
- Frampton Kenneth, *Moderní architektura. Kritické dějiny*. Praha 2004.
- Heuvel Dirk van den, Between Architecture and democracy – contestations in and the open society. Japan and the Netherlands, in: Idem (ed.), *Jaap Bakema ant the open society*, s. 256–257.
- Howard Ebenezer, *Garden Cities of To – Morrow*, London 1902.
- Hrůza Jiří, *Města utopistů*, Praha 1967.
- Hrůza Jiří, *Město Praha*, Praha 1989
- Hrůza Jiří, *Rozvoj Prahy a její socialistická budoucnost*, Praha 1985.
- Hrůza Jiří, *Urbanismus socialistického Československa*, Praha 1966.
- Jehlíková-Janečková Michaela, Dům bytové kultury, in: Petr Klíma (ed.), *Kotvy máje. České obchodní domy 1965 – 1975*, Praha 2011, s. 140–145.
- Karasová Daniela, DBK – Dům bytové kultury. Nábytek a interiér, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 82–85.
- Karasová Daniela, Hotel Thermal. Nábytek a interiér, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 50–57.
- Karous Pavel, *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968-1989)*, Praha 2015.
- Klíma Petr (ed.), *Kotvy máje. České obchodní domy 1965 – 1975*, Praha 2011.
- Klíma Petr, Obchodní dům Prior Praha Kotva, in: Idem (ed.), *Kotvy máje. České obchodní domy 1965 – 1975*, Praha 2011, s. 160–169.
- Kohout Michal – David Tichý (ed.), *Budějovická: metropolitní subcentrum očima studentů*, Fa ČVUT, Praha 2018
- Kratochvíl Petr, Architektura 1989 – 2000. Obnova disciplíny, in: Rostislav Švácha – Marie Platovská, *Dějiny českého výtvarného umění VI/II*, Praha 2007, s. 877–902.
- Kratochvíl Petr, Hlava sedmá. II. Architektura ve stínu politické moci (1939 – 1989), in: Idem (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Architektura*, Praha 2009, s. 660–687.
- Kyllar Evžen, *Praha a metro*, Praha 2004.
- Ledvinka Václav, *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. O–Ž*, Praha 1998.
- Ledvinka Václav, *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. A–N*, Praha 1998.

- Lukáš Beran, Věra Machoninová a Vladimír Machonin. Tvorba v letech 1960 – 1971, in: Pavel Směták – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi*, Praha 2010, s. 10–17.
- Matějovičová Petra, Design a životní prostor v období normalizace, in: Iva Knobloch – Radim Vondráček (ed.), *Design v českých zemích 1900 – 2000*, s. 460–495.
- Nový Otakar – Pražský projektový ústav, *Architekti Praze*, Praha 1971.
- Nový Otakar, *Soudobá architektura ČSSR*, Praha 1980.
- Petr Klíma, Věra Machoninová/Vladimír Machonin (Studio Alfa). Kotva Department Store. Prague. Czech republic, in: Oliver Elser – Philip Kurz – Peter Cachola Schmal (ed.), *SOS Brutalism. A Global Survey*, s. 390–391.
- Petr Vorlík, Věra Machoninová. Rozhovor ze dne 4. 5. 2004, in: Petr Ulrich (ed.), *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*, Praha 2006, s. 186–195.
- Radomíra Sedláková, Architekti Věra a Vladimír Machoninovi, in: Petr Ulrich (ed.), *Obchodní dům Prior/Kotva. Historie. Urbanismus. Architektura*, Praha 2018, s. 177–187.
- Ragon Michel, *Kde budeme žít zítra*, Praha 1967.
- Sedláková Radomíra, *Karel Prager*, Praha 2013.
- Sedláková Radomíra, *Nereálný socialismus. Praha 1948 – 1989*, Praha 2018.
- Sedláková Radomíra, Sedmdesátá léta, in: Miroslav Baše – Petr Kratochvíl – Miroslav Masák et al., *Česká architektura 1945 – 1995* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 1995, s. 53–59.
- Sedláková Radomíra, Sklo v architektuře in: Sylva Petrová, *Jaroslava Brychtová, Stanislav Libenský: tvorba z let 1945-89* (kat. výst.), Národní galerie, Praha 1989, str. 53–55.
- Směták Pavel – Klára Pučerová (ed.), *60/70 Věra a Vladimír Machoninovi* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 2010.
- Smithson Alison, *Urban structuring: Studies of Alison and Peter Smithson*, London 1967.
- Soggia Sylvia, *City Nord Bürostadt im Grünen*, Hamburg 2020.
- Svoboda Jan E. – Jindřich Noll, *Praha 1945 – 2003. Kapitoly z poválečné a současné architektury*. Praha 2006.
- Ševčík Oldřich – Ondřej Beneš, *Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*, Praha 2009.
- Škorpil Josef, *Pražské metro*, Praha 1990.
- Švácha Rostislav, Architektura 1958 – 1970, in: Idem – Marie Platovská (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění VII*, Praha 2007, s. 31–70.
- Švácha Rostislav, Česká architektura 1956 – 1970, in: Miroslav Baše – Petr Kratochvíl – Miroslav Masák et al., *Česká architektura 1945 – 1995* (kat. výst.), Fragnerova galerie, Praha 1995, s. 39–51.
- Ulrich Petr (ed.), *Obchodní dům Prior/Kotva. Historie. Urbanismus. Architektura*, Praha 2018.

Vladimír Šlapeta, The Czechoslovakian Embassy in East Berlin. A building and its political context in Cold War Times, in: Wüstenrot Foundation (ed.), *Brutalism, Contribution to the international symposium in Berlin 2012*, Zurich 2017, s. 145–152.

Vlček Pavel (ed.), *Umělecké památky Prahy. Velká Praha. A/L*, Praha 2012.

Vorlík Petr – Klára Brůhová, *Beton, Břasy, Boletice. Praha na vlně brutalismu*. Praha 2019.

8.3 Články

Anonym, Dům družstevníků rolníků konečně najde uplatnění, *Český deník III*, 1993, č. 284, 7. 12., s. 12.

Ašk, Dům bytové kultury, *Práce XXXVI*, 1980, č. 265, 8. 11., s. 1.

Beran Lukáš, Architekt Vladimír Machonin, *Umění LII*, 2004, s. 271–277.

Bohmann Karel, Neutuchající energie, *Domov XIV*, 1976, č. 6, s. 34–36.

Brož Alois, K výsledkům soutěže na ideové řešení Pankrácké pláně, *Architektura ČSR XVI*, 1957 s. 48–59.

Cajthaml Miloslav, Kulturní Dům ROH v Jihlavě, *Architektura ČSSR XXII*, 1963, s. 149–158.

Czumalo Vladimír, Nová budova České spořitelny na Budějovickém náměstí – aneb o hře a jejích pravidlech, *Architekt XXXXI*, 1995, č. 1–2, s. 3

Čapka Bohuslav, Rozvoj pražských center, *Architektura ČSR XXIX*, 1970, s. 276–294.

Čelechovský Gorazd, Jaroslav Stehlík, Vladimír Sýkora, Studie životního prostředí města, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 399–408.

Čermák František, Poznámky k výsledku porovnávacích a urbanistických objemových studií výstavby školy strojní a elektrotechnické a Leninových závodů, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 161–170.

Čtk, Do případu Urbánka, obviněného z podvodu, vstoupí Interpol, *Lidové noviny XI*, 1998, č. 62, 14. 3. s. 4.

Doutlík Luboš, Vliv automobilové dopravy na obytnou zónu města, *Architektura ČSR XXXII*, 1973, s. 217–228.

Es, Nábytek z největší prodejny. V hlavním městě otevřen Dům bytové kultury, *Rudé právo LXI*, 1981, č. 126, 30. 5., s. 2

Gočár Jiří, Soutěž na dům múzických umění v Brně, *Architektura ČSSR XXII*, 1963, s. 1–8.

Hatina Bohuslav, Tempo na Budějovické. Nové budovy pro Českou spořitelnu budou brzy hotovy, *Večerník Praha IV*, 1994, 14.6., č. 116, s. 4.

Hejzar Josef, Praha ve znamení šedé?, *Domov XXIV*, 1984, č. 2, s. 32–33.

Horák Stanislav, Holešovice. Vývoj názorů na urbanistickou koncepci přestavby Holešovic, *Architektura ČSR XXXV*, 1986, s. 199–203.

Hornung Berty, Rehabilitace člověka chodícího pěšky, *Literární listy I*, 1968, č. 15, 6. 6., s. 5.

Hrubý Josef, Několik poznámek k novostavbě Domu bytové kultury, *Architektura ČSR XXXI*, 1982, s. 26–30.

Hruška Emanuel, Jan krásný, Třicet let urbanismu v ČSSR. Jeho teoretický vývoj i praktické realizace, *Architektura ČSR XXXIV*, 1975, s. 152–164.

Hrůza Jiří, K výsledkům soutěže na řešení budovy televize, rozhlasu a společenského centra na Pankrácké pláni, *Architektura ČSSR XXI*, 1962, s. 501–518.

Josef Miloslav, Anketa, *Architektura ČSR XXXIII*, 1984, s. 304–309.

Kadeřábek Jiří, Soutěž na ideové architektonické a urbanistické řešení areálu ústavů společenských věd ČSAV v Praze na Pankráci, *Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 163–174.

Klíma Milan, Ivo Oberstein, Václav Valtr, Jihozápadní město v Praze před zahájením výstavby, *Architektura ČSR XXXVII*, 1978, s. 159.

Kobr Svatopluk, Návrh systému městské hromadné dopravy v Praze, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 50–51.

Kotík Martin, Tomáš Brix, Václav Králíček, Lužiny – centrum Luka, *Architektura ČSR XXXXI*, 1982, s. 250–251.

Krásný Jan, Podrobný územní plán “Jižního Města” v Praze, *Architektura ČSSR XXVIII*, 1969, s. 442–448.

Krise Jindřich, Pankrácká pláň v Praze, *Architektura ČSR XXXXIII*, s. 296–299.

Krise Jindřich, Praha Pankrác, *Architektura ČSR XXXIX*, 1980, s. 198–204.

Krise Jindřich, Robert Auzelle, *Architektura ČSR XXXXIII*, 1984, s. 319.

Kubíček Alois, Soutěž na ideové a architektonické řešení dostavby východního křídla radničního souboru na Staroměstském náměstí, *Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 141–143.

Loudová Jiřina, Otazník nad funkcí domu bytové kultury v Praze, *Architektura ČSR XXXXIV*, 1985, s. 14.

Machoninová V. – Vl. Machonin, Projekt budovy podniku výpočetní techniky v Praze Holešovicích, *Architektura ČSSR XXVII*, 1968, s. 249–251.

Machoninovi V. a V. , Mezinárodní hotel a festivalové kino v Karlových Varech, *Architektura ČSSR XXV*, 1966, s. 29–31.

Matašovský Miloslav, Soutěž na řešení mezinárodního hotelu v Praze, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 1–9.

Oberstein Ivo, Jihozápadní Město I. Praha, *Architektura ČSR XXXIV*, 1975, s. 464–465.

Otruba Jaroslav, Pražské metro. I. Provozní úsek trasy C, *Československý architekt XX*, 1974, č. 9, 24. 5., s. 4–5.

Otruba Jaroslav, Prvé trasy pražského metra, *Architektura ČSR XXXIII*, 1974, s. 421–441.

Paroubek Jaroslav, Soutěž na přístavbu Jiráskova divadla v Hronově, *Architektura ČSR XVIII*, 1959, s. 130–132.

- Procházka Milan, K soutěži na ústřední nádraží v Praze, *Architektura ČSSR XXVI*, 1967, s. 10–17.
- Práda Zdeněk, Obchodní dům na náměstí Republiky, *Československý architekt XVII*, 1971, č. 1, 31. 1., s. 3.
- Red., Architektonická soutěž na ideový návrh Vysoké stranické školy při ústředním výboru Komunistické strany Československa, *Architektura ČSR XIV*, 1955, s. 3–42.
- Redakce, Reiffeisen centrum Praha, *Architekt XXXIX*, 2003, č. 4, s. 22–25.
- Sedláková Radomíra, Stavba a prostor v převážně pražských příkladech, *Architektura ČSR XXXX*, 1989, č. 2. str. 41–44.
- Smutný S., Kalvárie s metrem, *Rudé Právo L*, 1970, č. 177, 28. 7., s. 3.
- Starý Oldřich, K soutěžím na řešení okolí národního divadla v Praze, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 299–314.
- Starý Oldřich, Soutěž na ideové a architektonické řešení prostoru Staroměstského náměstí v Praze, *Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 475–484.
- Šif Julius, O některých problémech naší architektury a soutěží na kulturní domy, *Architektura ČSR XV*, 1956, s. 475–476.
- Šmolík František, Bytová výstavba v Praze, *Architektura ČSSR XXI*, 1962, s. 427–440.
- Štursa Jiří, Jak vidí Prahu – Pankrác chodec architekt, *Architektura ČSR XXXIII*, 1984, str. 310 – 312
- Švácha Rostislav, Pavel Janák a český funkcionalismus, *Umění XXX*, 1982, s. 516–524.
- Švácha Rostislav, Pět let pražské architektury, *Lidové noviny VI*, 1993, č. 54, 4. 3., s. 8
- V. M. (Věra Machoninová), Dům bytové kultury, *Architektura ČSR XXXXI*, 1982, s. 24–26.
- Val, Pavla Kordovská: Spořitelna na Budějovickém náměstí, *Architekt XXXVIII*, 1992, č. 9, s. 3.
- Vávra Zdeněk, Omezená neanonymní meziústavní soutěž s přístupem veřejnosti na ideové řešení festivalového kina a mezinárodního hotelu v Karlových Varech, *Architektura ČSSR XXIII*, 1964, s. 603–610.
- Véle Adolf, Sídliště Michelská, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 21–23.
- Vinter Vlastimil, Sochař Václav Markup, *Výtvarná kultura VI*, 1982, č. 5, s. 41–44.
- Vlček Ivan, Soutěž na řešení křižovatky u Národního muzea v Praze, *Architektura ČSSR XXIV*, 1965, s. 1–8.
- Voženílek Jiří, Soutěž na přestavbu areálu u Národního muzea v Praze, *Architektura ČSSR XXV*, 1966, s. 455–462.
- Zachystal Miloš, Přehlídka architektonických prací 1968 – 69, *Československý architekt XVI*, 1970, s. 1–3.
- Zaplatílek Bohuslav, Ústřední poliklinika v Praze 4, *Architektura ČSR XXXXIII*, 1984, s. 165.
- Zavřel Zdeněk, Bakemův svět, *Československý architekt XV*, 1969, č. 10, 30. 5., s. 3.

8.4 Internetové zdroje

Alfaville architects, Budějovická alej, dokončena 2005, <https://www.alfaville.cz/page6/>, vyhledáno 14. 4. 2021.

Atelier 6, Administrativní budova „Tetris“, projekt 2011 – 2012, realizace 2013, http://www.a6.cz/projekt_administrativa.html, vyhledáno 14. 4. 2021

ČTK, Oprava terasy u metra C Budějovická vyjde na 34, 2 milionu korun, Seznam zprávy, 29. 3. 2021, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/oprava-terasy-u-metra-c-budejovicka-vyjde-na-342-milionu-korun-148804>, vyhledáno 14. 4. 2021.

ČTK, Praha podepíše memorandum o opravě pasáže na Budějovické, idnes, 4. únor 2019, https://www.idnes.cz/praha/zpravy/praha-budejovicka-pasaz-dbk-oprava.A190204_105522_praha-zpravy_nuc, vyhledáno 14. 4. 2021.

Dům bytové kultury, <https://pamatkovykatalog.cz/dum-bytove-kultury-15809061>, vyhledáno 3.4. 2021.

<http://retro.dbkpraha.cz/dum-bytove-kultury.php>

Institut plánování a rozvoje, geoportal Praha, <https://www.geoportalpraha.cz/>, vyhledáno 1. 5. 2021.

Josef Mžyk, <http://www.mzyk.cz/realizace.html>, vyhledáno 13. 4. 2021.

Lukáš Beran, Archiweb. Dům bytové kultury, 26. 8. 2006, <https://www.archiweb.cz/b/dum-bytove-kultury>, vyhledáno 10. 4. 2021.

Martin Jašminský, Spořitelna musí bojovat o svůj mrakodrap, *Idnes*, 12. srpen 2002, https://www.idnes.cz/ekonomika/podniky/sporitelna-musi-bojovat-o-svuj-mrakodrap.A020811_212517_ekoakcie_was, vyhledáno 13. 4. 2021.

Omicron K, Česká spořitelna, projekt 1998 – 1999, <http://www.arch.cz/omicron/?1100390002770000000000582>, vyhledáno 14. 4. 2021.

Pata & Frýdecký architekti, Office park trianon, dokončena 2009, <http://patafrydecky.cz/index.php?cID=142>, vyhledáno 14. 4. 2021.

8.5 Jiné zdroje

Osobní rozhovor s technikem a správcem archivu Petrem Zajíčkem, březen 2021.

Osobní korespondence s Miroslavem Masákem, březen 2021.

Osobní korespondence s Pavlou Kordovskou, duben 2021.

Vendula Hnídková, *Zahradní město mezi Anglií a Čechami* (nepublikovaná přednáška), Praha 2020.